

Arkaan e Imaan

Ek Taaruf

Muallif:	Muhammad Ishaq Zahid ﷺ
Nazr e Saani:	Muhammad Muneer Qamar ﷺ
Transliterator:	Rehan Syed Barey (for more details, please check the last page)

Contents

Imaan Ki Ehmiyat.....	4
Imaan Ka Mafhoom.....	5
Imaan Aur Amal	6
1. Awaamir Par Amal:.....	7
2. Nawaahi Se Ijtinaab:.....	8
Shirk Se Ijtinaab:	8
Ma'asi Se Ijtinaab:.....	8
Imaan Ke Shobey	8
Pehla Rukn: Imaan Billah Allah Par Imaan Laana.....	10
Allah Ta'ala Ki Wahdaaniyat Ke Dalaael	11
Sifaat e Aaliya Ke Isbaat Ke Liye Chand Zaroori Umoor:	16
Zaati Aur Fe'li Sifaat Ke Baare Mein Ahle Sunnat wal Jamat Ka Aqeeda	17
Doosra Rukn: Imaan bil Malaaeka Farishto'n Par Imaan Laana	18
1) Imaan bil Malaaeka Ki Taareef.....	18
2) Farishto'n Par Imaan Laane Ki Kaifiyat:	18
(1) Ijmali Imaan:	18
(2) Tafseeli Imaan:.....	19
Farishto'n Ke Faraaez:	21
Teesra Rukn: Imaan Bil Kitab Kitabo'n Par Imaan Laana	24
(1) Kitabo'n Par Imaan Laane Ki Haqeeqat:	24
(2) Kitabe'n Naazil Karne Ki Hikmat:	24
(3) Kitabo'n Par Imaan Laane Ki Kaifiyat:	26
Asmaani Kitabe'n.....	26
(1) Quran e Majeed:	26
(2) Tauraat:.....	27
(3) Injeel:	27
(4) Zaboor:	28
(5) Hazrat Ibrahim o Hazrat Musa Ke Saheefe:	28
Chautha Rukn: Imaan Bir Rasool: Rasool Par Imaan Laana	29
(1) Haqeeqat e Nabuwwat:	29
(2) Rasoolo'n Ki Besat Mein Hikmat:.....	29
(3) Rasoolo'n Ki Zimmedaariyaa'n:.....	30
(4) Tamaam Ambiya Ka Deen Islam Hai:.....	31
(5) Tamaam Rasool Bashar The Aur Unhe'n Ilm e Ghair Bhi Nahi Tha:	31
(6) Rasoolo'n Ka Masoom Hona:	32
(7) Ambiya o Rasool Ki Tadaad Aur Sabse Afazal Rasool:	33

Paachwaa'n Rukn: Imaan Bil Yaum al Aakhira Yaum e Aakhirat Par Imaan Laana	35
Roz e Qiyaamat Ke Naam:	35
(1) Ijmaali Imaan:	36
(2) Tafseeli Imaan:.....	36
Qurb e Qiyaamat	37
Qiyaamat Kab Aaegi?.....	37
Kaaenaat Ka Khaatma... Soor Ka Phoo'nkna Aur Kaaenaat Ka Be-hosh Hona.....	38
Soor Mein Dobaara Phoo'nka Jaaega.....	39
Har Banda Apne Aakhri Amal Par Uthaaya Jaaega	39
Hashar Ki Kaifiyat.....	39
Logo'n Ko Nangey Badan, Nangey Pao'n Aur Ghair Makhtoon Haalat Mein Uthaaya Jaaega	40
Allah Ta'ala Apne Bande Se Guftagu Karega Aur Dono Ke Darmiyan Koi Tarjuman Nahi Hoga	40
Qiyaamat Ke Roz Logo'n Ke Darmiyan Qisaas	41
Huqooq ul Ibaad Ke Baare Mein Pooch-gooch.....	41
Nabi e Kareem ﷺ Ka Hauz.....	41
Mizaan Bar-haq Hai	42
Pul Siraat Se Guzar.....	42
Chettha Rukn: Imaan bil Qadr Taqdeer Par Imaan Laana	44
Taqdeer Ke Maraatib:	44
Taqdeer Ke Baare Mein Aqeeda Salaf	46
Af-aal ul Ibaad.....	46
Bande Par Taqdeer Ke Mutalliq Wajibaat	47
Taqdeer Ko Hujjat Banaate Hue Amal Ko Chodna Jaaez Nahi.....	49
Mas-ala e Taqdeer Allah Ta'ala Ka Apni Makhlooq Mein Ek Raaz Hai.....	49
Dunyawi Asbaab Ka Istemaal	49

Imaan Ki Ehmiyat

Moazziz Qaraeen! Is risaale ka aghaaz ham Quran e Majeed ki 2 ayaat e mubaaraka se karte hain. Chunache Allah Ta'ala ka farman hai:

Jo Shakhs Nek Amal Kare, Mard Ho Yaa Aurat, Ba-sharte ke Imaan Waala Ho, To Isey Ham Yaqeenan Bohot Hi Acchi Zindagi Ataa Kare'nge Aur Unke Nek Amaal Ka Behtar Badla Bhi Unhe'n Zaroor De'nge.¹

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاتًا طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Doosri jagah irshad farmaya:

Jo Log Imaan Laae Aur Unho'n Ne Nek Amal Kiye, Unke Liye Khushhaali Bhi Hai Aur Umda Thikaana Bhi.²

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَّآبٍ

Pehli aayat e kareema mein Allah Ta'ala ne nek amal karne waale har mard o aurat ko duniya mein pakeeza zindagi ataa karne aur aakhirat mein unke amaal ka behtar badla dene ka waada farmaya hai. Lekin is shart par ke amal karne waala, khwah mard ho yaa aurat, imaan waala ho... Isse maloom hua ke duniya o aakhirat ki kamraani o kaamyabi ke liye imaan buniyadi haisiyat rakhta hai.

Isi tarha doosri ayat e kareema mein bhi Allah Ta'ala ne imaan waalo'n aur amal saaleh karne waalo'n ko duniya mein khush-haali aur aakhirat mein umda thikaane ki khush-khabri sunaai hai... aur ye bhi is baat ki daleel hai ke imaan ki buniyad par hi dono jahano'n ki falaah naseeb ho sakti hai.

Agar ek insan imaan waala ho aur uske saath saath kabeera gunaho'n ka irtekaab bhi karta ho aur isi haalat mein tauba karne se pehle uski maut aajaae to roz e qiyaamat agar Allah Ta'ala ne chaaha to isey iske gunaho'n ki sazaa dega aur phir iske imaan hi ki buniyad par isey jahannam se najaat de kar Jannat mein dakhil kar dega.

Jaisa ke Hazrat Anas bin Maalik ؓ "Hadees ash Shafaa-a'ah" ke zimn mein bayan farmate hain ke Rasool Allah ﷺ ne irshad farmaya: "Main kahu'nga: Main is (shafaa-at) ke liye taiyaar hoo'n, chunache main jaaun'nga aur apne Rabb se ijaazat talab karunga aur jab mujhe ijaazat di jaaegi to main iski baargah mein khada ho jaaun'nga aur uski wo taareefe'n karunga jo ab nahi kar sakta. Wo sirf usi waqt Allah Ta'ala mujhe ilhaam karega. Phir main iske saamne sajda rez ho jaaun'nga. Phir mujhe kaha jaaega: Aye Muhammad ﷺ! Apna sar uthaaiye, aur aat keejiye aur shafaa-at keejiye, Aap ki shafaa-at qubool ki jaaegi. Main kahu'nga: Aye Mere Rab! Meri ummat ki bakhshish farmaa aur meri ummat ko jahannam se bachaa. Kaha jaaega: Aap jaaie aur jis shakhs ke dil mein gandum yaa jau ke daane ke baraabar bhi imaan hua isey jahannam se nikaal lejiye!. Chunache main jaaun'nga aur isi tarha karunga jaisa ke mujhe hukum diya jaaega. Phir main apne Rabb ke paas waapas laut kar aaunga aur wohi taareef phir arz karunga aur uske baad sajda rez ho jaaunga. Phir mujhe kaha jaaega: Aye Muhammad ﷺ! apna sar uthaaiye aur baat keejiye, aapki baat sunee jaaegi aur sawaal keejiye, aapka sawaal poora kiya jaaega aur shafaa-at keejiye, aapki shafaa-at qubool ki jaaegi. Main kau'nga: Aye Mere Rab! Meri ummat ki bakhshish farmaa aur meri ummat ko jahannam se bachaa. Kaha jaaega: Aap jaaie aur jis shakhs ke dil mein ek raai ke daane ke baraabar imaan ho, isey jahannam se nikaal lejiye! Chunache main jaaunga aur isi tarha karunga jaisa ke mujhe hukum diya jaaega. Phir main apne Rabb ke paas waapas laut kar aaunga aur wohi taareefe'n phir arz karunga aur uske baad sajda rez ho jaaun'nga. Phir mujhe kaha jaaega: Aye Muhammad ﷺ! Apna sar uthaaiye aur baat keejiye, Aapki baat sunee jaaegi aur sawaal keejiye, aapka sawaal poora kiya jaaega aur shafaa-at keejiye, aapki shafaa-at

¹ Surah Nahal: 97

² Surah Raad: 29

qubool ki jaaegi. Main kahunga: Aye Mere Rab! Meri Ummat ki bakhshish farma, aur meri ummat ko jahannam se bachaa. Kaha jaaega: Aap jaaiye aur jis shakhs ke dil mein ek raai ke daane se bhi kam aur isse bhi kam aur isse bhi kame man ho, isey bhi jahannam se nikaal leejiye! Chunache main jaau'nga aur isi tarha karunga jaisa ke mujhe hukum diya jaaega....alkh".³

Is hadees se saabit hua ke roz e qiyaamat imaan hi ki buniyad par insan ki najaat mumkin ho sakegi aur kisi insan ki najaat ke liye imaan is qadr ahem hai ke agar ye raai ke daane se bhi kam hoga to Allah Ta'ala isey zaroor jahannam se nikaal kar Jannat mein dakhil kardega.

Jab imaan duniya o akhirat mein insan ki kaamyabi aur najaat ke liye itna ahem hai to iski taareef ka janna aur uske arkaan maloom karna nihayat zaroori hai.

Imaan Ka Mafhoom

Imaan teen (3) cheezo'n ka naam hai:

Aye Zuban Ka Iqraar, Dil ki Tasdeeq aur A'azaa Ka Amal.

قول باللسان, واعتقاد بالجنان, و عمل بالأركان

Yaane zubaan se imaan ke tamaam arkaan ka iqraar karna aur dil se unki tasdeeq karna. Masalan Allah Ta'ala ki Rububiyat, Uloohiyat aur uske Asmaa o Sifaat mein iski wahdaaniya ka zubaan se iqraar karna aur dil mein ye aqeeda rakhna ke wo akela hi saari kaaenaat ka Khaaliq o Maalik aur ibaadat ke layaq hai. Uska koi shareek nahi. Isi tarha wo apne asma o sifaat mein bhi yakta o mutafarriid hai.

Nez imaan ki taareef mein dil ke ye amaal bhi shamil hain: Allah Ta'ala se mohabbat karna, isi se darna, isi ki taraf rujoo karna aur isi par tawakkal karna waghaira.

Aur choo'nke imaan ke zimn mein amaal bhi shamil hain, is liye amal e saaleh karne se imaan mein izaafa hota hai aur nafarmani karne se imaan mein kami waaqe hoti hai. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Sacche Momin To Wo Hain Ke Jab Unke Saamne Allah Ka Zikr Kiya Jaae To Unke Dil Kaa'np Uthte Hain Aur Jab Unhe'n Allah Ki Ayaat Sunai Jaae'n To Unka Imaan Badh Jaata Hai Aur Wo Apne Rabb Par Hi Bharosa Karte Hain, (aur) Wo Namaz Qaaem Karte Hain Aur Hamne Jo Maal o Daulat Unhe'n De Rakha Hai Usme Se Wo Kharch Karte Hain. Yehi Sacche Momin Hain, Jinke Liye Unke Rabb Ke Yahaa'n Darjaat Hain, Bakhshish Hai Aur Izzat Ki Rozi Hai.⁴

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

In ayaat e kareema mein Allah Ta'ala ne sacche momino'n ki 5 sifaat zikr farmai hain. Inme se pehli 3 sifaat ka talluq dil se aur doosri 2 sifaat ka talluq azaa se hai. Isse maloom hua ke haqeeqi aur sacche imaan ke husool ke liye a'azaa ka amal zaroori hai aur ye bhi saabit hua ke amal e saaleh se imaan mein izaafa hota hai.

³ Muslim: 193

⁴ Surah Anfaal: 2-4

Imaan Aur Amal

Imaan sirf zubaan ke iqarar aur dil ki tasdeeq hi ka naam nahi, balke uske saath saath amal e saaleh bhi zaroori hai. Yehi wajah hai ke Allah Ta'ala ne Quran e Majeed ki mutaddid ayaat e kareema mein un logo'n ko Jannat ki khush-khabriyaan sunai hain jo imaan waale aur amal saaleh karne waale ho'n.

Jaisa ke iska farman hai:

(Aye Paeghambar!) Jo Log Imaan Laae'n Aur Acche Amal Kare'n, Unhe'n Khush-khabri De Deejiye Ke Unke Liye Aise Baaghaat Hain, Jinke Neeche Nehre'n Jaari Hain. Jab Bhi Unhe'n Koi Phal Khaane Ko Diyaa Jaaega To Kahe'nge: Ye To Wo Phal Hain, Jo Hame'n Usse Pehle (duniya mein) Diye Jaa Chuke Hain. Kyou'nke Jo Phar Unhe'n Diya Jaaega Wo Shakl o Soorat Mein Duniya Ke Phal Se Milta Julta Hoga. Nez Un Imaan Waalo'n Ke Liye Waha'n Paak o Saaf Biwiyaan (bhi) Ho'ngi Aur Wo Un Baaghaat Mein Hamesha Qiyaam Pazeer Rahe'nge.⁵

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.

Aur isi tarha farmaya:

Albatta Jo Log Imaan Laae Aur Unho'n Ne Acche Amal Kiye, Namaz Qaaem Karte Rahe Aur Zakat Adaa Karte Rahe, To Unka Ajar Unke Rabb Ke Paas Hai. Unhe'n Naa Koi Khof Hoga Aur Naa Wo Ghamgeen Ho'nge.⁶

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Balke Allah Ta'ala ne qasam khaakar tamaam insano ko khasaara paane waala qaraar diya hai. Siwaae unke jo imaan waale ho'n aur amal e saaleh karte ho'n.

Farmaan e Ilaahi hai:

Zamaane Ki Qasam! Bila-shubha Insan Khasaare Mein Hai. Siwaa Un Logo'n Ke Jo Imaan Laae Aur Nek Amal Karte Rahe Aur Ek Doosre Ko Haq Ki Talqeen Aur Sabar Ki Taakeed Karte Rahe.⁷

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ.

Aur Surah At Teen mein to Allah Tabaarak wa Ta'ala ne ek nahi, kai qasme'n uthaa kar farmaya ke tamaam insan *ashraf ul makhluqaat* hone ke bawajood adna tareen makhlooq ke darja mein hain. Siwaae unke jo imaan waale ho'n aur amal e saaleh karte ho'n. Farmaha:

Qasam Hai Anjeer Ki Aur Zaitoon Ki Aur Toor e Sinaa Ki Aur Us Aman Waale Shaher (makka) Ki, Ke Hamne Insan Ko Behtareen Saakht Par Paeda Kiya Hai. Phir Hamne Usey Adna Tareen Makhlooq Ke Darja Mein Lautaa Diya. Bajuz Un Logo'n Ke Jo Imaan Laae Aur Nek Amal Kiye. Unke Liye Aisa Ajar Hai, Jo Kabhi Munqata Nahi Hoga.⁸

وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ وَطُورِ سِينِينَ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدَ بِالذِّكْرِ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ.

In tamaam ayaat e kareema se saabit hua ke zubaan ke iqraar aur dil ki tasdeeq ke saath saath a'azaa ke amaal bhi imaan mein shamil hain.

⁵ Surah Baqarah: 25

⁶ Surah Baqarah: 277

⁷ Surah Asr

⁸ Surah Teen

1. Awaamir Par Amal:

A'azaa ke amaal mein ek to wo amaal hain, jinka talluq imtethaal e awaamir⁹ se hai. Yaane in ahkamaat par amal karna jo Allah Ta'ala yaa iske Rasool ﷺ ne saadir farmae. Masalan Namaz, Roza, Haj, Zakat, Jihad waghaira... Allah Ta'ala ka farman hai:

Imaan Waale Log Kaamyaab Ho Gae, Jo Apni Namaz Mein Aajezi Karte Hain Aur Jo Behuda Baato'n Se Door Rehte Hain Aur Jo Zakat Adaa Karte Rehte Hain Aur Jo Apni Sharamgaaho'n Ki Hifaazat Karte Hain. Siwaa Apni Biwiyo'n Aur Kaneezo'n Ke Jo Unke Qabza Mein Ho'n. Kyou'nke Unke Maamla Mein Un Par Koi Malaamat Nahi, Albatta Unke Siwa Jo Koi Aur Zariya Talaash Kare To Aise Hi Logo Hadd Se Badhne Waale Hain Aur Jo Apni Amaanato'n Aur Ahed o Paemaan Ka Paas Rakhte Hain Aur Apni Namazo'n Par Muhaafizat Karte Hain, Yehi Log Aise Hain Jo Jannat ul Firdaus Ke Waaris Bane'nge Aur Usme Hamesha Rahe'nge.¹⁰

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لَأَمَانَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

In ayaat e kareema mein Allah Ta'ala ne momino'n ki jo sifaat zikr farmai hain, unme se baaz ka talluq dilse aur baaz ka talluq a'azaa se hai. Aur ye is baat ki waazeh daleel hai ke a'azaa ke amaal imaan mein shaamil hain. Nez farmaya:

(Haqeeqi) Momin To Wo Log Hain, Jo Allah Aur Uske Rasool ﷺ Par Imaan Laae, Phir Shak Mein Nahi Padey Aur Apne Maalo'n Aur Jaano'n Se Allah Ki Raah Mein Jihad Kiya Aur Yehi Sacche (Momin) Hain.¹¹

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

Is ayat e kareema mein Allah Ta'ala ne un logo'n ko sacche momin qaraar diya hai jo Allah aur uske Rasool ﷺ par imaan laane ke saath saath saath apni jaano'n aur apne amwaal ke saath jihad bhi karte hain. To iska ma'ane ye hua ka jihad bhi imaan mein shamil hai.

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Jo shakhs Allah aur yaum e aakhirat par imaan rakhta ho aur khair ki baat hi kare, warna khamosh rahe. Aur jo shakhs Allah aur yaum e aakhirat par imaan rakhta ho, wo apne padosi ki izzat kare. Aur jo shaqqe Allah aur yaum e aakhirat par imaan rakhta ho wo apne mehman ka ikram kare”.¹²

Ye hadees is baat ki daleel hai ke khair ki baat karna, padosi ke huqooq adaa karna aur mehman nawaazi karna... ye saare amaal imaan mein shamil hain.

⁹ T: Hukum Ki Tameel

¹⁰ Surah Mominoon: 1-11

¹¹ Surah Hujarat: 15

¹² Bukhari: 6475 & 6138; Muslim: 47

2. Nawaahi Se Ijtinaab:

A'azaa ke amaal mein imtethaal e awaamir ke saath saath ijtinaab e nawaahi¹³ bhi shamil hai. Yaane in amaal se bachna jin se Allah Ta'ala ne yaa iske Rasool ﷺ ne manaa kiya hai aur nawaahi mein sabse pehle shirk se manaa kiya gaya hai.

Shirk Se Ijtinaab:

Allah Ta'ala ka farman hai:

Jo Log Imaan Laae, Phir Apne Imaan Ko Zulm (shirk) Se Alooda Nahi Kiya, Unhi Ke Liye Aman o Salamati Hai Aur Yehi Log Raah e Raast Par Hain.¹⁴

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُّهْتَدُونَ

Hazrat Abdullah bin Masood رضي الله عنه bayan farmate hain ke jab ye ayat naazil hui to Rasool Allah ﷺ ke Ashaab رضي الله عنهم par bohot giraa'n guzri. Chunache unho'n ne kaha: "Hamme se kaun hai, jisne (gunah aur ma'asiyat ke zariye) apni jaan par zulm nahi kiya?" Is par Nabi e Akram ﷺ ne farmaya: "Isse muraad wo nahi jaisa ke tum gumaan kar rahe ho, balke isse muraad (shirk hai) jaisa ke Luqman ne apne bete se kaha tha: Aye mere pyaare bete! Allah ke saath shirk mat karna, kyou'nke shrik bohot badaa zulm hai".¹⁵

Ma'asi Se Ijtinaab:

Isi tarha ma'asi (Allah Ta'ala ki naa-farmaniyo'n) Se Ijtenab karna bhi imaan mein shamil hai.

Jaisa ke Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه ka bayan hai ke Rasool Allah ﷺ ne irshad farmaya: "Koi zaani is haalat mein zinaa nahi kar sakta ke wo momin ho aur koi chor is haalat mein chori nahi kar sakta ke wo imaan waala ho. Aur koi sharabi is haalat mein sharab-noshi nahi kar sakta ke wo momin ho".¹⁶

Imaan Ke Shobey

Rasool e Akram ﷺ ka irshad e giraami hai: "Imaan ke 10 (ya 60) se ziyaada shobey hain. Sabse afzal shoba لا إله إلا الله kehna hai aur sabse kam-tar shoba raaste se takleef-deh cheez ko door karna hai".¹⁷

Arkaan e Imaan

✓ Allah Ta'ala Par Imaan Laana	✓ Uske Farishto'n Par Imaan Laana
✓ Uski Kitaabo'n Par Imaan Laana	✓ Uske Rasoolo'n Par Imaan Laana
✓ Qiyaamat Ke Din Par Imaan Laana	✓ Accho o Buree Taqdeer Par Imaan Laana

Allah Ta'ala ka farman hai:

Dar Haqeeqat Neki Ye Hai Ke Insan Allah Ta'ala Par Imaan Laae Aur Qiyaamat Ke Din Par Aur Farishto'n Par Aur Kitab Par Aur Tamaam Nabiyo'n Par.¹⁸

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ

¹³ T: Avoidance

¹⁴ Surah Anam: 82

¹⁵ Bukhari: 32; Muslim: 124 واللفظ له

¹⁶ Bukhari: 2475; Muslim: 57

¹⁷ Muslim: 35

¹⁸ Surah Baqara: 177

Aur farmaya:

Rasool Imaan Laae Us Cheez Par Jo Unki Taraf Allah Ta'ala Ki Jaanib Se Utri Aur Momin Bhi Imaan Laae. Ye Sab Allah Ta'ala Aur Uske Farishto'n Par Aur Uski Kitaabo'n Par Aur Uske Rasoolo'n Par Imaan Laae. Uske Rasoolo'n Ke Darmiyan Ham Tafreeq Nahi Karte Aur Kehte Hain Ke Aye Rab! Hamne Tera Irshad Sun Liya Aur Maan Liya, Aye Hamare Rab! Hame'n Teri Bakhshish Chahiye Aur Teri Hi Taraf Laut Kar Jaana Hai.¹⁹

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلُّ آمَنَ بِاللَّهِ
وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا
سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ غُفِّرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

Aur farmaya:

Beshak Hamne Har Cheez Ko Ek (muqarrara) Andaaze Par Paeda Kiya Hai.²⁰

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

Aur Nabi e Akram ﷺ ka irshad e giraami hai: “*Imaan ye hai ke aap Allah Ta'ala par imaan laae'n aur uske farishto'n par, uski kitaabo'n par, uske rasoolo'n par, qiyaamat ke din par aur acchi o buree taqdeer par*”.²¹

¹⁹ Surah Baqara: 285

²⁰ Surah Baqara: 49

T: Correct reference is Surah Qamar: 49

²¹ Muslim: 8

Pehla Rukn: Imaan Billah Allah Par Imaan Laana

Imaan billah 3 cheezo'n par eteqaad rakhne ka naam hai:

Is baat ka eteqaad rakhna ke is poori kaaenaat ka Rabb ek hi hai aur wo akela hi iska Khaaliq o Maalik hai. Wohi iske tamaam umoor ki tadbeer karne waala aur wohi is kaaenaat ke muamilaat mein tasarruf karne waala hai. Rozi dene waala, zinda karne waala aur maarne waala wohi hai aur wohi nafa o nuqsan ka maalik hai. Iske siwa aur koi Rabb (parwardigaar) nahi. Wo jo chahta hai, so karta hai. Aur jis cheez ka iraada karle isey kehta hai: "Hoja, to wo ho jaati hai". Jisey chahta hai izzat deta hai aur jisey chahta hai zaleel karta hai. Isi ke hath mein asmaano aur zameen ki baadshahat hai aur har cheez par qudrat rakhne waala wohi hai. Wo har cheez ko jaanne waala hai, wo doosro'n se be-parwaah hai. Har qism ka hukum isi ke liye hai, har qism ki bhalaai isi ke hath mein hai. Iske kaamo'n mein iska koi shareek nahi aur naa hi is par koi ghalba paane waala hai. Balke tamaam makhluqaat, farishte aur jinn o ins sab isi ke ghulam o bande hain. Ye sab iski baadshahat, taaqat aur uske riaade se bahar nahi nikal sakte. Wo ek paak zaat hai.

Ye tamaam khususiyaat sirf isi ka haq hain, wo akela hai iska koi shareek nahi. In cheezo'n ka iske siwa aur koi haqdaar nahi. In cheezo'n ki nisbat kisi doosre ki taraf karna yaa unme se kisi cheez ka isbaat iske siwa kisi aur ke liye karna qata'an jaaez nahi. Irshad e baari ta'ala hai:

Aye Logo! Apne Us Rabb Ki Ibaadat Karo, Jisne Tumhe'n Aur Tumse Pehle Logo'n Ko Paeda Kiya, Taa-ke Tum Parhezgaar Ban Jaao. Wo Zaat Jisne Zameen Ko Tumhare Liye Bichona Aur Asmaan Ko Chat Banaaya Aur Asmaan Se Paani Utaar Kar Isse Phal Paeda Kiye, Jo Tumhare Liye Rozi Hain.²²

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً
وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ.

Aur Farmaya:

Aap Keh Deejiye: Aye Allah! Aye Tamaam Baadshahat Ke Maalik! Tu Jisey Chahta Hai Baadshahat Deta Hai Aur Jisse Chahta Hai Baadshahat Cheen Leta Hai Aur Tu Jisey Chahta Hai Izzat Deta Hai Aur Jisey Chahta Hai Zillat Deta Hai. Tere Hi Hath Mein Sab Bhalaiya'n Hain, Beshak Tu Har Cheez Par Qaadir Hai.²³

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ
تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ۚ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۚ إِنَّكَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

Aur farmaya:

Zameen Par Chalne Waale Jitne Jandaar Hain, Sabka Rizq Allah Ta'ala Ke Zimme Hai, Wohi Unke Rehne Sehne Ki Jagah Ko Jaanta Hai Aur Unke Sopey Jaane Ki Jagah Ko Bhi, Sab Kuch Waazeh Kitab Mein Maujood Hai.²⁴

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا
وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ.

Aur farmaya:

Yaad Rakho! Allah Hi Ke Liye Khaas Hai Khaaliq Hona Aur Haakim Hona, Baa-barkat Hai Wo Allah Jo Tamaam Aalam Ka Parwardigaar Hai.²⁵

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۚ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.

²² Surah Baqara: 21-22

²³ Surah Aale Imran: 26

²⁴ Surah Hud: 6

²⁵ Surah Araaf: 54

Allah Ta'ala Ki Wahdaaniyat Ke Dalaael

Allah Ta'ala ki wahdaaniyat ke be-shumar dalaael hain aur jo shakhs bhi in par ghaur o fikr karega iske ilm ko pukhtagi haasil hogi aur uska yaqeen badh jaaega ke Baari Ta'ala apni Rububiyat o Uloohiat mein yakta o lasaani hai aur uska koi shareek nahi.

In dalaael mein se chand ek ko bataur e misaal zikr kiya jaata hai:

- (1) Kaaenaat ki takhleeq aur uska ajeeb o ghareeb nazm o naskh Allah Ta'ala ki qudrat ka azeem shahkaar hai aur jo aadmi bhi ghaur o fikr aur soch bichaar karega wo Allah Ta'ala ki wahdaaniyat ka iqraar kiye baghair nahi reh sakega.

Ye zameen o asmaan, suraj o chand, haiwanaat, nabataat o jamadaat, aur lail o nahaar ka badaa hi daqeeq nizaam... ye sab cheeze'n dalaalat karti hain ke wo akela hi inka khaaliq o maalik o ibaadat ka mustahiq hai.

Irshad e Baari Ta'ala Hai:

Aur Hamne Zameen Mein Pahaad Banaa Diye Taa-ke Wo Hichkole Naa Khaae, Aur Hamne Us Mein Kushaada Raahe'n Bana Dee'n, Taa-ke wo Raasta Maloom Kar Le'n. Aur Asmaan Ko Mehfooz Chat Bhi Hamne Hi Banaaya Hai. Lekin Log Uski Qudrat Ki Nishaniyo'n Se Mu'n Pherne Waale Hain. Wohi Allah Hai, Jisne Raat Aur Din Aur Suraj Aur Chand Ko Paeda Kiya Hai, Sab Apne Apne Madaar Mein Teerte Phirte Hain.²⁶

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا
سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ
آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ ۚ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

- (2) Allah Ta'ala ne apni qudrat o wahdaaniyat ki mutaddid nishaniya'n zikr karte hue farmaya:

Aur Uski Nishaniyo'n Mein Se Ek Ye Hai Ke Usne Tumhe'n Mitti Se Paeda Kiya, Phir Ab Tum Insan Bankar Har Jagah Phail Rahe Ho. Aur Ek Ye Ke Usne Tumhari Hi Jins Se Tumhare Liye Biwiya'n Paeda Kee'n, Taa-ke Tum Unke Paas Sukoon Haasil Kar Sako Aur Usne Tumahre Darmiyan Mohabbat Aur Rahmat Paeda Kardi. Usme Ghaur o Fikr Karne Waalo'n Ke Liye Kai Nishaniya'n Hain. Aur Ek Ye Ke Usne Asmaano'n Aur Zameen Ko Paeda Kiya Aur Tumahri Zabane'n Aur Tumhare Rang Mukhtalif Banaa Diye. Danishmando'n Ke Liye Usme Bhi Yaqeenan Kai Nishaniya'n Hain. Nez Tumhara Raat Aur Din Ko Sona Aur Uska Fazal Talash Karna Bhi Uski Nishaniyo'n Mein Se Hai. Jo Log Ghaur Se Sunte Hain, Unke Liye Usme Bohot Si Nishaniya'n Hain. Aur Ek Ye Ke Wo Tumhe'n Bijli Dikhata Hai, Jisse Tum Darte Bhi Ho Aur Ummed Bhi Rakhte Ho, Aur Asmaan Se Paani Barasta Hai. Jisse Zameen Ko Iske Marne (Banjar Ho Jaane) Ke Baad Zinda Kar (Zar-khez) Deta Hai. Samajhne Waalo'n Ke Liye Usme Bhi Bohot Si Nishaniya'n Hain. Aur Uski Nishaniyo'n Mein Se Ek Ye Hai Ke Zameen o Asmaan Usi Ke Hukum Se (Bilaa Sutoon) Qaam Hain. Phir Jab Wo Tumhe'n Ek Hi Dafa Pukaarega To Zameen Mein Se Nikal Khade Hoge.²⁷

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا
وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَخِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ
وَأَلْوَانِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ
بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يَسْمَعُونَ وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْزِلُ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْرِجُ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ۚ ثُمَّ
إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ

²⁶ Surah Ambiya: 31-33

²⁷ Surah Room: 20-25

- (3) Allah Ta'ala ki qudrat ki nishaniyo'n mein se ek nishani jaanwaro'n ke pet se nikalne waala saaf, safed, khush-rang, pakeeza, mazedar aur khaalis doodh bhi hai. Jo mahez ek mashroob hi nahi, balke insani jism ki nashu-numa ke liye mukammal ghiza ka kaam deta hai. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Aur Tumhare Liye Chaupaayo'n Mein Bhi Nishan e Ibrat Maujood Hai. Unke Peto'n Mein Ghiza Ka Fuzla Aur Khoon Maujood Hota Hai, To Un Dono Cheezo'n Ke Darmiyan Se Ham Tumhe'n Khaalis Doodh Pilaate Hain, Jo Peene Waalo'n Ke Liye Khushgawaar Hota Hai.²⁸

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ
فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ.

- (4) Isi tarha qudrat e ilaahi ki ek badi nishani shahed ki makkhi ke pet se nikalne waala lazeez mashroob hai, jisme Allah Ta'ala ne logo'n ke liye shifa rakhi hai. Allah Ta'ala ka farman Hai:

Aur Aap Ke Rabb Ne Shahed Ki Makkhi Ki Taraf Wahee Ki, Ke Pahado'n Mein, Darakhto'n Mein Aur (angoor waghaira ki) Belo'n Mein Apna Ghar (chattha) Banaa. Phir Har Qism Ke Phal Se Uska Ras Choos Aur Apne Rabb Ki Hamwaar Karda Raaho'n Par Chalti Reh, Un Makkhiyo'n Ke Pet Se Mukhtalif Rango'n Ka Mashroob (shahed) Nikalta Hai. Jisme Logo'n Ke Liye Shifa Hai, Yaqeenan Usme Bhi Ek Nishani Hai, Un Logo'n Ke Liye Jo Ghaur o Fikr Karte Hain.²⁹

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ
وَمَا يَغْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ
ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ
لِلنَّاسِ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ.

Is ayat se maloom hota hai ke shahed ki makkhi aur uske pet se nikalne waale mashroob mein qudrat e ilaahi ki kai nishaniya'n maujood hain:

- Shahed ki makkhi ki taraf Allah Ta'ala ki fitri wahee ke nateeje mein wo apne liye aisa chattha yaa apna ghar banaati hai, jisey insan dekh kar hairaan reh jaata hai aur aisa maloom hota hai ke kisi maahir engineer ne iski designing ki hai. Is chatthe mein khane hote hain aur unhi khaano'n mein makkhiyaa'n shahed ka zakheera karti hain aur bairooni khaano'n par pehra-daar makkhiyaa'n pehra deti hain. Jo ajnabi makkhiyo'n yaa keedo'n ko in khaano'n mein ghusne nahi detee'n.
- Ek makkhi in makkhiyo'n ki sardar yaa malika hoti hai aur sab makkhiyaa'n iski taabe farman hoti hain aur wo jab rizq ki talash mein nikalti hain to unme aisa nazm o zabt paaya jaata hai ke aqal dang reh jaati hai.
- Makkhiyaa'n talash e ma-a'ash mein udti udi door daraaz jagaho'n par jaa poho'nchti hain aur mukhtalif rang ke phalo'n, phoolo'n aur meethi cheezo'n par baith kar inka ras choosti hain. Phir yehi ras apne chattha ke khaano'n mein laakar zakheera karti rehti hain. Goya in makkhiyo'n ka nazm o zabt, paeham e aamad o raft, ek khaas qism ka ghar taiyaar karna, phir ba-qaedgi ke saath iskme shahed ko zakheera karte rehna... ye sab raahe'n Allah Ta'ala ne makkhi ke liye is tarha hamwaar kardi hain ke isey sochne ki zaroorat hi pesh nahi aati.
- Shahed mukhtalif rango'n mein hota hai, aur uske mutaddid khawaas hain. Sabse ahem khasiyat ye hai ke bohut si bimaariyo'n ke liye shifa ka hukum rakhta hai aur doosri khasiyat ye hai ke jo ashiya shahed mein rakhi jaae'n, wo badi muddat tak isme bar-qarar o bahaal rehti hain aur agar adwiya daali jaae'n to iska asar hatta ke unki khushboo bhi taweel arsa tak bar-qarar rehti hai.
- Sabse hairan-kun baat ye hai ke shahed ki makkhi ba-zaat e khud ek zehreela patinga hai, insan ko das jaae to iski juld matooram aur isme sozish paeda ho jaati hai aur aise zehreela patinge ke andar se nikla

²⁸ Surah Nahal: 66

²⁹ Surah Nahal: 68-69

hua shahed insan ki aksar bimaariyo'n ke liye baais e shifa hai. Nez uske liye ek Shireen aur lazeez ghiza ka kaam bhi deta hai.³⁰

Imaan billah ka doosra laazmi taqaaza ye hai ke banda ye eteqaad rakhe ke Allah Ta'ala hi ma'abood e bar-haq hai. Wo akela hi tamaam qism ki zaahiri o baatini ibadaat ka mustahiq hai aur ibadaat mein bhi iska koi shareek nahi aur isi paegham ke saath Allah Ta'ala ne tamaam ambiya ko mab-oos farmaya, jaisa ke irshad e Baari Ta'ala hai:

Aur Yaqeenan Hamne Har Ummat Mein Rasool Bheja Ke (logo'n!) Sirf Allah Ki Ibaadat Karo Aur Taghoot Se Bacho.³¹

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا
الطَّاغُوتَ.

Allah Ta'ala ke alaawa jiski bhi ibadaat ki jaae aur wo is ibadaat se raazi bhi ho to wo taghoot hai.

Aur har Rasool ne apni qaum se yehi farmaya:

Tum Ek Allah Ki Ibaadat Karo, Uske Siwa Tumhara Koi Ma'abood Nahi.³²

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ.

Aur Baari Ta'ala ka irshad hai:

Aur Unhe'n Sirf Us Baat Ka Hukum Diya Gaya Ke Wo Yaksoo Hokaar Allah Hi Ki Ibaadat Kare'n, Usi Ke Liye Deen Ko Khaalis Rakhte Hue.³³

وَمَا أَمُرُوا إِلَّا لِیَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّینَ حَقَّاءَ.

Aur Hadees e Paak mein Nabi e Akram ﷺ ka irshad e giraami hai, Aap ﷺ ne Hazrat Moaz bin Jabar ؓ se farmaya: “Kya tum jaante ho ke Allah Ta'ala ka bando'n par aur bando'n ka Allah Ta'ala par kya haq hai? “Maine kaha: Allah aur uska Rasool ziyaada jaante hain” “Aap ﷺ ne farmaya: Allah Ta'ala ka bando'n par ye haq hai ke wo uski ibadaat kare'n aur uske saath kisi ko shareek naa thehraae'n aur bando'n ka Allah Ta'ala par haq ye hai ke wo aisee shakhs ko azaab mein muftala naa kare jo iske saath kisi ko shareek nahi karta”.³⁴

Lehaza tamaam ibadaat (masalan Dua, Nazar o Niyaaz, Tawakkal, Zibah waghaira) sirf Allah Ta'ala ke liye bajaa laai jaae'n, isi ke saamne hath phaelaae jaae'n, isi ko haajat-rawa, mushkil-kusha, bigdee banaane waala, data aur nafa o nuqsan ka maalik samajha jaae. Kyounke wohi ma'abood e bar-haq hai. Jaisa ke irshad e Baari Ta'ala hai:

Ye Sab Is Liye Ke Allah Hi Haq Hai Aur Uske Siwa Jisko Bhi Ye Pukaarte Hain Wo Baatil Hai Aur Beshak Allah Hi Bulandi Waala Aur Kibriyaa Waala Hai.³⁵

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ
وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ.

Aur Allah Ta'ala ka farman hai:

Aap Unse Keh Deejiye Ke Meri Namaz, Meri Qurbani, Meri Zindagi Aur Meri Maut Sab Kuch Rabbul A'alameen Ke Liye Hai. Jiska Koi Shareek Nahi, Mujhe Usi Baat Ka Hukum Diya Gaya Hai, Aur Main Sabse Pehle Allah Ta'ala Ka Farmabardaar Hoo'n.³⁶

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا
شَرِيكَ لَهُ ۚ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.

³⁰ Tafseer ul Quran az Maulana Abdur Rahman Kailani

³¹ Surah Nahal: 36

³² Surah Araaf: 59

³³ Surah Baiyyanah: 5

³⁴ Bukhari & Muslim

³⁵ Surah Hajj: 62

³⁶ Surah Anam: 162-163

Aur Rasool Allah ﷺ ka irshad e giraami hai: “Tum jab bhi maangna chaho to sirf Allah Ta’ala se mango aur tumhe’n jab bhi madad ki zaroorat ho to sirf Allah Ta’ala se madad talab karo aur is baat par acchi tarha se yaqeen karlo ke agar tamaam log milkar tumhe’n koi nafa poh’nchaana chaahe’n to wo aisa nahi kar sakte, siwaae is nafa ke jo Allah Ta’ala ne tumhare haq mein likh rakha hai aur agar wo sabke sab milkar tumhe’n nuqsan poh’nchaana chaahe’n to wo aisa bhi nahi kar sakte. Haa’n Allah Ta’ala ne tumhara jo nuqsan likh rakha hai wo to hokar rahega”.³⁷

Imaanbillah ka teesra laazmi taqaaza ye hai ke is baat par pukhta eteqad ho ke Allah Ta’ala tamaam asma e husna (acche naamo’n) se mausoom aur sifaat e kaamel se muttasif hai aur wo apne in asma e husna aur sifaat e kaamel mein yakta hai. Jinka zikr isne apni kitab (Quran e Majeed) mein yaa iske Rasool ﷺ ne apni ahadees e mubaaraka mein kiya hai aur unme iska koi miseel hai aur naa koi shareek hai.

Irshad e Baari Ta’ala hai:

Aur Acche Acche Naam Allah Hi Ke Liye Hain, Lehaza Tum Un Naamo’n Se Hi Allah Ko Pukaara Karo, Aur Aise Logo’n Se Talluq Bhi Naa Rakho Jo Uske Naamo’n Mein Kaj-rawee Karte Hain, Un Logo’n Ko Unke Kiye Ki Zaroor Saza Milegi.³⁸

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي
أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Aur Allah Ta’ala ke naamo’n mein kaj-rawee karne yaa tedhi raah ikhteyar karne se muraad ek to ye hai ke uske tamaam asma e husna ka yaa unme se baaz ka inkaar kiya jaae aur doosra ye hai ke uske asma e husna iski jin sifaat e aaliya par dalaalat karte hain, unhe’n tasleem naa kiya jaae aur teesra ye hai ke Allah Ta’ala ke asma e husna jin azeem ma’ane par dalaalat karte hain unke khilaf amal kiya jaae. Masalan iska ek naam (Ar Razzaq) hai aur is baat par dalaalat karta hai ke rizq dene ka ikhteyar sirf Allah ke paas hai aur uske khilaf amal ye hai ke isey chod kar ghairullah ke saamne jholi phaelaai jaae aur ghairullah ko rizq dene waala tasawwur kiya jaae. Isi tarha iska ek naam (al Azeem) hai. Jo is baat par dalaalat karta hai ke har qism ki azmat o buzurgi Allah Ta’ala ke liye hai aur kaaenaat ke tamaam umoor mein isi ka hukum chalta hai. Is liye *jabeen e niyaz* ka jhukaana aur sadja-rez hona sirf isi ke liye rawaa hai aur uske khilaf amal ye hai ke Allah Ta’ala ko chodkar kisi buzurg yaa wali ke saamne apne aapko jhukaaya jaae. Yaa iski qabar par sajda kiya jaae, yaa ghairullah ko kaaenaat ke umoor mein tasarruf karne waala maana jaae aur Nabi e Mukarram Hazrat Muhammad ﷺ ka irshad e giraami hai: “*Beshak Allah Ta’ala ke 99 naam hain, jo shakhs unhe’n shumar (yaa hifz) karega, Jannat mein dakhil hoga aur wo (Allah Ta’ala) taaq hai. Taaq hi ko pasand farmata hai*”.³⁹

Isse maqsood asma e husna ko sirf zubani taur par shumar karna yaa hifz karna nahi, balke isse maqsood ye hai ke Allah Ta’ala ke in asma e mubaaraka ko yaad karke unke ma’ane ko apne dil mein utaara jaae aur unke khilaf amal naa kiya jaae aur Allah Ta’ala ke asma o sifaat ke baare mein jo eteqad hamne zikr kiya hai, ye 2 buniyado’n par qaaem hai:

- A) Allah Ta’ala ke liye hi wo acche naam aur buland sifaat hain, jo-ke uske kaamil hone par dalaalat karti hain. Naa iska koi ham-misl hai aur naa hi kaaenaat mein se iska koi shareek hai. Misaal ke taur par Allah Ta’ala ke naamo’n mein se ek naam الْحَيَّ Al Hai (Zinda Rehne Waala) hai. Aur isi se Allah Ta’ala ki sifat “Hayaat” saabit hoti hai. Lehaza iske baare mein zaroori hai ke isey Allah Ta’ala ke liye isi kaamil tareeqe par saabit kiya jaae jiska wo mustahiq hai aur ye zindagi kaamil, hamesha rehne waali zindagi hai ke jisme kamaal ke tamaam lawaazim masalan ilm aur qudrat waghaira maujood hain. Aur ye aisee zindagi hai jo shuru se hai aur kabhi khatam hone waali nahi. Irshad e Baari Ta’ala hai:

³⁷ Musnad Ahmad; Tirmizi; Saheeh al Jaame lil Albani: 7957

³⁸ Surah Araaf: 180

³⁹ Bukhari & Muslim

Allah Ta'ala Hi Ma'abood e Bar-haq Hai, Jo Zinda Jawed Aur Qaaem Rehne Waala Hai. Naa Usey Oongh Aati Hai Aur Naa Hi Neend.⁴⁰

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ.

B) Allah Ta'ala tamaam uyoob o naqaaes masalan need, aajiz aajaana, jahaalat aur zulm waghaira se paak hai aur makhlooq ki mushabehat se mubarra hai. Chunache zaroori hai ke har is cheez ki nafee ki jaae, jiski nafee Allah Ta'ala ne khud apni zaat se aur Rasool Allah ﷺ ne apne Rabb se ki hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Us Jaisi Koi Cheez Nahi Aur Wo Khoob Sunne Waala, Dekhne Waala Hai.⁴¹

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ.

Aur farmaya:

Aur Aapka Rabb Bando'n Par Zulm Karne Waala Nahi Hai.⁴²

وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ.

Aur farmaya:

Aur Asmaano'n Aur Zameen Mein Koi Aisee Cheez Nahi Jo Allah Ta'ala Ko Aajiz Karde.⁴³

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ.

Aur Farmaya:

Aur Aapka Parwardigaar Bhoolne Waala Nahi Hai.⁴⁴

وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا.

⁴⁰ Surah Baqara: 255

⁴¹ Surah Shoorah: 11

⁴² Surah Fussilat (Haa Meem Sajda): 46

⁴³ Surah Faatir: 44

⁴⁴ Surah Mariyam: 64

Sifaat e Aaliya Ke Isbaat Ke Liye Chand Zaroori Umoor:

Allah Ta'ala ki sifaat e aaliya ko saabit karte hue 5 umoor ka lehaaz rakhna zaroori hai:

1. Quran e Majeed aur Hadees e Paak mein waarid shuda tamaam sifaat ko Allah Ta'ala ke liye haqeeqi taur par saabit karna.
2. Is baat par pukhta eteqaad rakhna ke Allah Ta'ala tamaam kaamil sifaat se muttasif hai aur tamaam uyoob o naqaaes se mubarra hai.
3. Allah Ta'ala ki sifaat aur makhluqaat ki sifaat mein kisi qism ki mushabehat nahi hai. Allah Ta'ala paak hai. Is jaisi koi cheez nahi, naa iski sifat mein aur naa iske af-aal mein.
4. Allah Ta'ala ki sifaat ki kaifiyat siwaae Allah Ta'ala ke kisi ko maloom nahi, is liye in sifaat ki kaifiyat maloom karne ka takalluf karna yaa bayan karna makhlooq ke liye qata'an durust nahi.
5. In sifaat par murattib hone waale ahkaam aur asaar par imaan laana.

In 5 umoor ki wazaahat ke liye ham Allah Ta'ala ki sifat “*Al Istawa*” se misaal bayan kar sakte hain. Lehaza is sifat mein in cheezo'n ka lehaaz rakhna zaroori hai:

1. Sharai nusoos mein sifat “*Istawa*” waarid hai. Yaane Allah Ta'ala arsh par mustawi hai, lehaza is sifat ko Allah Ta'ala ke liye saabit karna aur is par imaan laana zaroori hai.

Irshad e Baari Ta'ala hai:

Rahman Arsh Par Mustawi Hai.⁴⁵

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

2. Sifat “*Istawa*” ko Allah Ta'ala ke liye aise kaamil tareeq par saabit karna jiska wo mustahiq hai aur uske ma'ane ye hai ke Allah Ta'ala apne arsh par haqeeqi taur par mustawi hai, jaisa ke uske shayaan e shaan hai.
3. Allah Ta'ala ke arsh par mustawi hone ko makhluqaat ke mustawi hone se tashbeeh naa dena, kyou'nke Allah Ta'ala har qism ke arsh se be-niyaaz hai aur wo uska mohtaaj nahi hai.
4. Allah Ta'ala ke arsh par mustawi hone ki kaifiyat par ghaur o fikr naa karna, kyou'nke ye ek ghaibi maamla hai. Jisey Allah Ta'ala ke siwa koi nahi jaanta, jaisa ke Imam Maalik رحمته الله ka mashoor qaul hai: “*Istawa (ke ma'ane) maloom hai. Uski kaifiyat naa-maloom hai. Us par imaan laana waajib hai aur uske baare mein sawal karna bidat hai*”.⁴⁶
5. Is sifat par murattab hone waale ahkaam aur asaar par imaan laana, jaisa ke Allah Ta'ala ki azmat, buzurgi aur badhaai jo iske shayaan e shaan hai aur isi tarh is sifat se Allah Ta'ala ka mutlaqaan apni makhluqaat par buland hona saabit hota hai aur is mein un logo'n par radd hai. Jo Allah Ta'ala ko zaat ke etebaar se har jagah maujood maante hain. Kyou'nke Allah Ta'ala zaat ke etebaar se arsh par hi mustawi hai. Haa'n wo apni sifaat (masalan Ilm, Sunna, Dekhna, Nigraani Karna aur Ahaata Karna waghaira) ke etebar se har jagah maujood hai aur duniya mein koi kaam iske ilm ke baghair nahi hota aur wo kaaenaat ki tamaam harakaat o sakanaat ka ilm rakhta hai aur unhe'n sunta aur dekhta hai. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

⁴⁵ Surah Taha: 5

⁴⁶ Ba-hawaala Al Etesaam Imam Shaatbi رحمته الله

Aur Ghaib Ki Chaabiya'n To Usi Ke Paas Hain Aur Unhe'n Uske Siwa Koi Nahi Jaanta. Samandar Aur Khushki Mein Jo Kuch Hai Wo Usey Jaanta Hai Aur Jo Patta Tak Nahi Girta Jisey Wo Jaanta Naa Ho. Naa Hi Zameen Ki Tariqiyo'n Mein Koi Daana Hai, Jis Se Wo Baa-khabar Naa Ho Aur Tar Aur Khushk Jo Kuch Bhi Hai, Sab Kitab e Mubeen Mein Maujood Hai.⁴⁷

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ
وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ
الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

Aur ye jo hamne kaha ke Allah Ta'ala zaat ke etebaar se arsh par mustawi hai, iski taaeed Allah Ta'ala ka ism e giraami الْعَلَى bhi karta hai, jisse iski sifat الْعَلَمُ saabit hoti hai. Jaisa ke irshad e Baari Ta'ala hai:

Wo Buland o Bartar Aur Azmat Waala Hai.⁴⁸

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Aur Allah ke bando'n ke dil bhi sajda ki haalat mein aur isi tarha dua karte hue isi bulandi ki taraf hi mutawajje hote hain. Aur sajda karne waala pukaarta hai: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى *“Paak hai mera parwardigaar jo buland o baala aur azmat waala hai”*

Zaati Aur Fe'li Sifaat Ke Baare Mein Ahle Sunnat wal Jamat Ka Aqeeda

Allah Ta'ala ke asma o sifaat ke baare mein jo aqeeda hamne zikr kiya hai Ahle Sunnat wal Jamat yehi aqeeda Allah Ta'ala ki zaati aur fe'li sifaat ke baare mein brakhte hain. Zaati sifaat se muraad wo sifaat e aaliya hain, jo Allah Ta'ala ki zaat e baa-barkat se mutalliq hain. Masalan chehra, hath, pao'n aur ungliya'n waghaira hain. Aur ye wo sifaat hain, jinka Quran e Majeed ki ayaat e kareema aur ahadees e nabawiyya ﷺ mein zikr aayaa hai. Aur fe'li sifaat se maqsood wo sifaat hain, jo Allah Ta'ala ke baaz af-aal se mutalliq hain. Masalan aana, naazil hona, mohabbat karna, raazi hona, pasand karna, naapasand karna, naraaz hona, ghazabnaak hona, inteqaam lena, hasnaa, khush hona, dekhna, sunna waghaira... ye tamaam sifaat bhi Quran e Majeed aur ahadees e mubaaraka mein waarid hui hain. Chunache Ahle Sunnat wal Jamat in tamaam sifaat ko Allah Ta'ala ke liye is tarha saabit karte hain jaisa ke iski badhaai aur azmaat e shaan ke layaq hai aur wo in sifat ki taaweel nahi karte aur naa hi unhe'n makhloq ki sifaat se tashbeeh dete hain. Balke in par you'n imaan laate hain, jaisa ke uske shayaan e shaan hai.

⁴⁷ Surah Anam: 59

⁴⁸ Surah Baqara: 255

Doosra Rukn: Imaan bil Malaaeka Farishto'n Par Imaan Laana

1) Imaan bil Malaaeka Ki Taareef

Is baat par pukhta eteqaad rakhna ke “Malaaeka” Allah Ta’ala ki ek makhloq hain, jisey isne noor se paeda farmaya hai. Wo Allah Ta’ala ki ataa-at o farmabardaari karte hain aur wo unhe’n jo hukum deta hai, wo kar guzarte hain aur uski nafarmani nahi karte. Wo din raat iski tasbeeh bayan karte hain aur isse zaraa nahi uktaate aur unki tadaad ka ilm sirf Allah Ta’ala ko hai aur isne unke zimme mukhtalif qism ke faraaez sonp rakhe hain.

Yaad rahe ke imaan bil-malaaeka yaane farishto’n par imaan laana, imaan ke in 6 arkaan mein se doosra rukna hai, jinke baghair bande ka imaan naa to durust hota hai aur naa hi qubool kiya jaata hai aur musalmano ka is baat par ijma hai ke moazziz farishto’n par imaan laana wajib hai. Aur agar koi shakhs unke wujood ka yaa unme se baaz ke wujood ka inkaar kare, to wo kafir hai aur Kitab o Sunnat aur ijma e ummat ka mukhalif hai.

2) Farishto’n Par Imaan Laane Ki Kaifiyat:

Farishto’n par imaan laana 2 tarha ka hai. (1) Ijmaali (2) Tafseeli.

(1) Ijmali Imaan:

Ye 2 umoor par mushtamil hai:

Pehla Amr: In ke wujood ka iqtar karna aur is baat ka ke wo Allah Ta’ala ki makhulqaat mein se ek makhloq hain. Allah Ta’ala ne unhe’n apni ibaadat ke liye paeda farmaya hai. Inka wujood haqeeqi hai aur hamara inko naa dekh sakna unke naa hone ki daleel nahi. Kyou’nke kaaenaat mein kitni hi aisee ajeeb o ghareeb makhluqaat hain, jinka wujood haqeeqi hai. Lekin hamne unhe’n dekha nahi aur yaha’n farishto’n ke wujood par baaz dalaael ka zikr karna munaasib maloom hota hai:

(a) Nabi e Akram ﷺ ne Jibraeel ﷺ ko apni asli shakal mein 2 martaba dekha tha, chunache Hazrat Abdullah bin Masood ؓ bayan farmate hain: *“Rasool Allah ﷺ ne Jibraeel e Ameen ؑ ko apni asal shakal mein dekha. Unke 600 par the aur har par ne mashriq o maghrib ki poori fiza (asmaan ko) dhaanpa hua tha”*.⁴⁹

(b) Isi tarha baaz Sahaba ؓ ne bhi baaz farishto’n ko insani shakal mein dekha, jaisa ke Hadees e Jibraeel ؑ mein Hazrat Umar ؓ bayan farmate hain ke ek dafa Hazrat Jibraeel ؑ ek aadmi ki shakal mein aae. Jinke kapde intehaai safed aur baal intehaai siyaah the. In par safar ka koi nishan naa tha aur hamare saathiyo’n mein se koi unhe’n pehchaanta bhi naa tha. Unho’n ne Rasool e Akram ﷺ se Imaan, Islam, Ehsan, Qiyaamat aur Iski alamaat ke baare mein sawalaat kiye. Aap ﷺ ne unhe’n jawabaat diye, phir jab wo chale gae to Rasool Allah ﷺ ne bataaya ke ye Hazrat Jibraeel ؑ the, jo tumhe’n tumhara deen sikhlaane aae the.⁵⁰

Aur Hazrat Saad ؓ bayan farmate hain ke maine jung e ohad mein Nabi e Kareem ﷺ ke daae’n baee’n 2 aadmi dekhe, jinhe’n ne safed rang ka libaas pehna hua tha aur unhe’n maine naa isse pehle kabhi dekha tha aur naa baad mein kabhi dekha. Yaane Hazrat Jibraeel ؑ aur Hazrat Mikaeel ؑ.⁵¹

Isse saabit hua ke Sahaba Ikraam ؓ ne bhi Hazrat Jibraeel ؑ aur Hazrat Mikaeel ؑ ko insani shakal mein dekha tha aur ye farishto’n ke wujood ki daleel hai.

(c) Farishto’n Ka Jung e Badar Mein Shareek Hona:

⁴⁹ Musnad Ahmad; Tafseer Ibne Kaseer: V4 P265 (Sanad Hasan)

⁵⁰ Muslim: 8

⁵¹ Bukhari: 8526

Irshad e Baari Ta'ala Hai:

Kyou'n Nahi! Agar Tum Sabar Karo Aur Allah Ta'ala Se Darte Raho Aur (agar) Dushman Tum Par Fauran Chadh Aae To Tumhara Rabb Khaas Nishan Rakhne Waale 5000 Farishto'n Se Tumhari Madad Karega.⁵²

بَلَىٰ إِنَّ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّن الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ.

Aur Hazrat Rafea bin Rafe al Zarqi ؓ bayan karte hain ke Hazrat Jibraeel ؑ Nabi e Akram ﷺ ke paas aae aur kehne lage: “*Ahle Badar ka aapke nazdeek kya muqam hai?*” Aap ﷺ ne jawab diya: “*Wo musalmano mein sabse afzal hain*” (Yaa Aap ﷺ ne isi tarha ka koi aur kalma kaha).

Hazrat Jibraeel ؑ ne kaha: “*Aur isi tarha wo farishte bhi sabse afzal hain, jo jung e badar mein shareek hue the*”.⁵³

Doosra Amr: Inko jo muqam o martaba Allah Ta'ala ne ataa kiya hai, unhe'n isi par bar-qarar rakhna aur wo ye hai ke wo Allah Ta'ala ke mamoor bande hain. Allah Ta'ala ne unhe'n izzat di hai. Unke martaba ko buland kiya aur unhe'n apna taqarrub naseeb kiya hai. Inme se baaz Allah Ta'ala ki wahnee waghaira ke payambar aur qaasid hain aur unme itni hi taaqat hai, jis qadr Allah Ta'ala ne unhe'n ataa ki hai. Iske bawajood apne aur doosro'n ke kisi nafa o nuqsan ke maalik nahi. Is liye kisi qism ki ibaadat ko unke liye bajaa laana jaaez nahi. Che-jaaeke unhe'n Allah Ta'ala ki sifaat se muttasif kiya jaae, jaisa ke isaaiyo'n ka Hazrat Jibraeel ؑ ke baare mein aqeeda hai. Chunache farman e Baari Ta'ala hai:

Aur Wo (mushrik) Kehnte Hain Ke Rahman Aulaad Waala Hai. Uski Zaat Paak Hai. Balke Wo Sab Uske Moazziz Bande Hain, Kisi Baat Mein Allah Ta'ala Par Sabqat Nahi Le Jaate, Balke Uske Farman Par Kaarband Hain.⁵⁴

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۚ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ

Aur Farmaya:

Unhe'n Jo Hukum Allah Ta'ala Deta Hai, Wo Uski Nafarmani Nahi Karte. Balke Jo Hukum Diya Jaae, Usey Bajaa Laate Hain.⁵⁵

لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

Farishto'n ke baare mein ye hai “*Ijmaali Imaan*” jo har musalman mard o aurat par wajib hai.

(2) Tafseeli Imaan:

Tafseeli imaan in cheezo'n par mushtamil hai:

Farishto'n Ki Paedaesh: Allah Ta'ala ne farishto'n ko noor se paeda kiya hai, jaisa ke usne jinno'n ko aag aur bani aadam ko mitti se paeda kiya aur unki paedaesh Adam ؑ ki paedaesh se qabl ki hai.

Hazrat Ayesha ؓ bayan farmati hain ke Rasool Allah ﷺ ne irshad farmaya: “*Farishto'n ko noor se paeda kiya gaya aur jinno'n ko badhakne waale sholey se aur adam ko is cheez se jis ka wasf tumhare liye bayan kiya gaya (yaane mitti se)*”.⁵⁶

Farishto'n Ki Tadaad: Farishte ek aisee makhlooq hain ke jinki tadaad bohot ziyaada hai aur isey Allah Ta'ala ke siwa koi nahi jaanta. Farman e baari ta'ala hai:

Aur Tere Rabb Ke Lashkaro'n Ko Uske Siwa Koi Nahi Jaanta.⁵⁷

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

⁵² Surah Aale Imran: 125

⁵³ Bukhari: 3992

⁵⁴ Surah Ambiya: 26-27

⁵⁵ Surah Tehreem: 6

⁵⁶ Muslim: 2996

⁵⁷ Surah Muddasir: 31

Hazrat Abu Zar ؓ bayan farmate hain ke Rasool Allah ﷺ ne irshad farmaya: *“Beshak main wo cheez dekhta ho’n, jo tum nahi dekhte aur main wo cheez sunta hoo’n, jo tum nahi sunte. Asmaan char-charaaya aur isey haq hai ke wo char-charaae. (kyou’nke) isme sirf 4 ungliyo’n ke baraabar bhi koi aisee khaali jagah nahi, jaha’n koi naa koi farishta apni peshani rakhe hue Allah Ta’ala ke saamne sajda rez naa ho”*.⁵⁸

Aur qissa e meraj mein Aap ﷺ ne bayan farmaya ke jab mujhe 7th asmaan par le jaaya gaya to waha’n maine Hazrat Ibrahim ؑ ko dekha ke wo Al Bait ul Mamoor se tek lagaakar baithe hue hain aur Al Bait ul Mamoor ke baare mein Aap ﷺ ne farmaya: *“Isme har roz 70000 farishte dakhil hote hain, jo phir kabhi dobara uski taraf nahi palat-te”*.⁵⁹

Hazrat Abdullah bin Masood ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: *“Qiyaamat ke roz jahannam ko laaya jaaega, iski 70000 lagaame’n ho’ngi aur har lagaam ke saath 70000 farishte ho’nge jo isey kheenche rahe ho’nge”*.⁶⁰

In tamaam ahadees se waazeh ho jaata hai ke farishto’n ki ek bohot badi tadaad hai, jiska ilm siwae Allah Ta’ala ke kisi ke paas nahi, paak hai wo zaat jisne inko paeda kiya aur unki tadaad ko jaanta hai.

Farishto’n Ke Naam: Allah Ta’ala ne Quran e Majeed aur Rasool Allah ﷺ ne Hadees e PAak mein jin farishto’n ke naam zikr kiye hain, in par imaan laana waajib hai aur unme se 3 azeem farishto’n ke naam ye hain:

- (1) Hazrat Jibraeel ؑ, unhe’n Jibraeel bhi kaha jaata hai aur wohi Rooh ul Quds hain aur unke zimme Ambiya ؑ par wahee naazil karna tha.
- (2) Hazrat Mikaeel ؑ, unhe’n Mikaeel bhi kaha jaata hai aur unke zimme barish naazil karna hai, aur wo isey waha’n naazil karte hain, jaha’n Allah Ta’ala hukum deta hai.
- (3) Hazrat Israfeel ؑ, jinke zimme soor phoo’nka hai aur wo Allah Ta’ala ke hukum ke muntazir hain. Jab unhe’n hukum milega to wo soor phoo’nke’nge jisse dunyawii zindagi ki inteza ho jaaegi. Iske baad wo dobara isme phoo’nke’nge jisse log uth khade ho’nge aur Allah Ta’ala ke saamne pesh ho’nge.

Farishto’n Ki Sifaat: Farishte ek haqeeqi makhlooq hain aur unke haqeeqi ajsaam hain, jo baaz sifaat se muttasif hain. Jinki tafseel kuch is tarha hai:

- (1) Unki paedaesh ki azmat aur ajsaam ki zakhaamat: Allah Ta’ala ne farishto’n ko badi taqatwar shaklo’n mein paeda farmaya hai. Jo unke bade bade amaal ke shayaan e shaan hain, jo-ke Allah Ta’ala ne unke supurd kiye hain.
- (2) Unke par hain: Allah Ta’ala ne farishto’n ke 2-2, 3-3, 4-4 par banaae hain aur isse ziyaada bhi hain. Jaisa ke Rasool Allah ﷺ ne Hazrat Jibraeel ؑ ko apni asli shakal mein dekha, to unke 600 par the aur har par ne asmaan ko dhaa’np rakha tha.

Aur irshad e Baari Ta’ala hai:

Tamaam Taareefe’n Us Allah Ke Liye Hain Jo (ibtedaa-an) Asmaano’n Aur Zameen Ka Paeda Karne Waala Hai Aur Jo 2-2, 3-3, 4-4 Paro’n Waale Farishto’n Ko Apna Payambar (qaasid) Banaane Waala Hai Aur Wo Makhlooq Mein Jis Qadr Chaahe Izaafa Karta Hai.⁶¹

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا
أُولَى أَجْنَحَةٍ مَّتَنَّى وَثَلَاثَ وَرُبَاعٍ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ

⁵⁸ Tirmizi: 2312 (Albani ne isey Hasan kaha)

⁵⁹ Muslim: 162

⁶⁰ Muslim: 2842

⁶¹ Surah Faatir: 01

- (3) Wo khaane peene ke mohtaaj nahi hain: Allah Ta'ala ne farishto'n ko is tarha paeda farmaya ke wo naa to khane ke mohtaaj hain aur naa peene ke aur naa shaadi karte hain aur naa hi aagey unki nasal chalti hai.
- (4) Farishte ashaab e aqal o khurd o dil waale hain, unho'n ne Allah Ta'ala se kalaam ki hai aur Allah Ta'ala ne unse aur unho'n ne Adam ﷺ aur deegar Ambiya ﷺ se bhi kalaam ki hai.
- (5) Wo apni haqeeqi shakal ki bajaae doosri shakal ikhteyar karne ki bhi salahiyat rakhte hain. Allah Ta'ala ne farishto'n ko ye taaqat o quwwat ataa ki hai ke wo insan ki shakal o soorat ikhteyar kar sakte hain.
- (6) Farishto'n Ki Maut: Tamaam farishte, malikul maut samet qiyaamat ke din faut ho jaa'e nge, phir unhe'n in amaal ki adaaegi ke liye dobaara uthaaya jaaega jo Allah Ta'ala ne unke supurd kar rakhe hain.
- (7) Farishto'n Ki Ibaadat: Farishte Allah Ta'ala ke liye mukhtalif qism ki ibaadat bajaa laate hain. Masalan dua, tasbeeh, ruku, sujood, khof, khashiyat, mohabbat waghaira.

Irshaad e Baari Ta'ala hai:

Wo Din Raat Allah Ta'ala Ki Tasbeeh Bayan Karte Hain, Susti Aur Kamee Nahi Karte.⁶²

يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ

Farishto'n Ke Faraaez:

Farishte wo badi badi zimmedaariya'n nibhaate hain, jo Allah Ta'ala ne unke supurd ki hain, unme se baaz ye hain:

- 1) Arsh ke uthaane waale jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Jo (farishte) Arsh Uthaae Hue Hain Aur Jo Uske Gird Hain, Sab Apne Rabb Ki Hamd Ke Saath Uski Tasbeeh Karte Aur Us Par Imaan Rakhte Hain Aur Imaan Waalo'n Ke Liye Isteghfhar Karte Hain. (aur kehte) Hain: Aye Hamare Rab! Toone Apni Rahmat Aur Ilm Se Har Cheez Ka Ahaata Kar Rakha Hai, Lehaza Jin Logo'n Ne Tauba Ki Aur Teri Raah Ki Pariwee Ki Unhe'n Bakhsh De Aur Unhe'n Dozakh Ke Azaab Se Bachaale. Aye Hamare Rab! Unhe'n Un Hamesha Rehne Waali Jannato'n Mein Dakhil Kar, Jinka Toone Unse Waada Kiya Hai Aur Unke Aabaa o Ajdaad, Unki Biwiyo'n Aur Unki Aulaad Mein Se Jo Saaleh Hain, Unhe'n Bhi, Bila-shubha Tu Har Cheez Par Ghalib Aur Hikmat Waala Hai.⁶³

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Is ayate e kareema se saabit hua ke kai farishte aise hain jo arsh e ilaahi ko uthaae hue hain aur wo Allah Rabbul Izzat ki tasbihaat padhne ke saath saath in imaan waalo'n ke liye dua'e'n bhi karte hain, jinho'n ne tauba ki aur Allah Ta'ala ke deen ki pariwi ki.

- 2) Wo farishta jiske zimme Rasoolo'n par wahee ko naazil karna hai aur wo Hazrat Jibraeel ﷺ hain. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Jo Jibraeel Ka Dushman Ho Usse Aap Keh Deejiye Ke Unho'n Ne Allah Ta'ala Ke Hukum Se Aapke Dil Par Paeghaam e Baari Utaara Hai.⁶⁴

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ

- 3) Wo farishta jiske zimme "Soor" mein phoo'nkna hai, aur wo Hazrat Israfeel ﷺ hain.

⁶² Surah Ambiya: 20

⁶³ Surah Momin (Surah Ghaafir): 7-8

⁶⁴ Surah Baqara: 97

- 4) Wo farishte jo Bani e Aadam ke amaal likhne par mamoor hain, jaisa ke Allah Ta'ala ka irshad e giraami hai:

Aur Tum Par Nigraan (farishte) Muqarrar Hain, Jo Moazziz Hain Amaal Likhne Waale, Jo Kuch Tum Karte Ho, Wo Usey Jaante Hain.

وَأَنَّ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ.

Amaal ke likhne waale farishte din aur raat ke alag alag hain. Jaisa ke Rasool Allah ﷺ ka irshad hai: “Tum Mein din aur raat ke farishte baar-baari aate hain aur wo namaz e fajr aur namaz e asr ke waqt jamaa hote hain. Phir wo farishte oopar chale jaate hain, jinhe’n ne tumhare paas raat guzaari hoti hai. Chunache inka Rabb unse sawalaat karta hai, halaa’nke wo unke baare mein ziyaada jaanta hai. Tumne mere bando’n ko kis haal mein choda? To wo kehte hain: Hamne jab unhe’n choda to wo namaz padh rahe the aur jab unke paas aae to bhi wo namaz hi padh rahe the”.⁶⁵

- 5) Wo farishte jinke zimme baadal laana, bearish barsaana aur pado’n ko ugaana hai.
6) Wo farishte jinke zimme pahado’n ke umoor hain.
7) Jannat aur Jahannam ke khaazin.
8) Wo farishte jo Bani e Aadam ki hifaazat par mamoor hain.

Irshad e Baari Ta’ala hai:

Har Shakhs Ke Aagey Aur Peeche Allah Ke Muqarrar Karda Nigraan (farishte) Hain, Jo Allah Ke Hukum Se Uski Hifaazat Karte Hain.⁶⁶

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ.

- 9) Wo farishte jinke zimme indan ke saath rehna aur uske liye bhalaai ki dua karna hai.
10) Wo farishte jo rahem mein nutfa ke umoor aur insan mein rooh phoo’nkne, iska rizq, amal, badd-bakhti aur sa’adat-mandi likhne par mamoor hain.

Hazrat Huzaifa bin Asyad al Ghaffari رضي الله عنه bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne irshad farmaya: “Jab (rihham e maadar mein) nutfa par 42 raate’n guzar jaati hain, to Allah Ta’ala uski taraf ek farishta bhejta hai, jo uski shakal o soorat: uske kaan, aankhe’n, jild, gosht aur haddiyaa’n banaata hai. Phir wo kehta hai: “Aye mere Rab! Mard yaa aurat?” To tumhara Rabb jo chahta, faisla farmata hai aur farishta likh leta hai. Phir wo kehta hai” “Aye mere Rab! Iski umar kitni hogi?” To tumhara Rabb jo chahta hai, kehta hai. Aur farishta likh leta hai, phir wo kehta hai: “Aye mere Rab! Iska rizq kitna hoga?” To tumhara Rabb jo chahta hai farmata hai, aur farishta likh leta hai. Iske baad farishta saheefa lekar nikal jaata hai aur usme kisi qism ki kami-beshi nahi karta”.⁶⁷

- 11) Wo farishte jo maut ke waqt bani aadam ki rooh qabz karne par mamoor hain. Allah Ta’ala ka farman hai:

Aur Wo Apne Bando’n Par Poori Qudrat Rakhta Hai Aur Tum Par Nigraan (farishte) Bhejta Hai. Hatta Ke Jab Tum Mein Se Kisi Ko Maut Aati Hai To Hamare Farishte Uski Rooh Qabz Kar Lete Hain, Aur Wo (apne kaam mein) Zarra Bhar Kotaahi Nahi Karte.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ.

Nez Allah Ta’ala ne farmaya:

⁶⁵ Bukhari: 555 & 3223; Muslim: 632

⁶⁶ Surah Raad: 11

⁶⁷ Muslim: 2645

Aur Agar Aap Us Waqt Dekhe'n Jabke Ye Zaalim Log Maut Ki Sakhtiyo'n Mein Ho'nge Aur Farishte Apne Hath Badhaa Rahe Ho'nge Ke Haa'n Apni Jaane'n Nikaalo.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو
أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ.

- 12) Wo farishte jo qabar mein logo'n se sawal karne aur is par murattab hone waali nemate'n yaa azaab dene par mamoor hain.
- 13) Wo farishte jinki zimmedaari ummat ke salam ko Nabi ﷺ tak poh'nchaana hai, jaisa ke Rasool Allah ﷺ ka irshad e giraami hai: *"Beshak Allah ke kuch farishte aise hain jo zameen mein siyaahat karte rehte hain aur wo mujh tak meri ummat ka salam poh'nchate hain"*.⁶⁸

⁶⁸ Nisai: 1282; Ibne Hibban: 914 aur Albani ne isey Saheeh kaha

Teesra Rukn: Imaan Bil Kitab Kitabo'n Par Imaan Laana

Allah Ta'ala ne Ambiya ﷺ par jo kitabe'n naazil kee'n in par imaan laana, arkaan e imaan mein se teesra rukn hai. Allah Ta'ala ne apne Rasoolo'n ﷺ par kitabo'n ko naazil kiya jo-ke makhlooq ke liye baais e rahmat o hidaayat hain. Jaisa ke Quran e Majeed ke baare mein Allah Ta'ala ka farman hai:

Us Kitab Mein Koi Shak o Shubha Nahi Aur Ye Parhezgaaro'n Ke Liye Baais e Hidaayat Hai.⁶⁹

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Nez farmaya:

Wo Ramzan Ka Mahina Tha, Jisme Quran Naazil Kiya Gaya. Jo Logo'n Ke Liye Baais e Hidaayat Hai Aur Usme Hidaayat Ki Aur (haq o baatil ke darmiyan) Farq Karne Ki Nishaniya'n Hain.⁷⁰

شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

Asmaani kitabe'n bando'n ke liye dunia o aakhirat ki saadat ki zaamin aur unke liye duniya mein guzar-basar karne ke liye ek nizaam e zindagi aur dastoor e hayaat hain aur logo'n ke ikhtelaf ki soorat mein unke darmiyan faisla karne waali hain. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Yaqeenan Hamne Apne Paeghambaro'n Ko Waazeh Dalaael De Kar Mabooos Farmaya Aur Unke Saath Kitab Aur Tarazu Ko Naazil Kiya, Taa-ke Log Adl Par Qaaem Rahe'n.⁷¹

قَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

Is ayat e kareema mein Allah Ta'ala ne apne rasoolo'n par kitabe'n naazil karne ki hikmat zikr farmai hai aur wo ye hai ke log adl o insaaf ke taqaazo'n ke mutabiq zindagi basar kar sake'n aur koi kisi par zulm naa kar sakey.

(1) Kitabo'n Par Imaan Laane Ki Haqeeqat:

Kitabo'n par imaan laane ka mafhoom ye hai ke banda dil se is baat ki tasdeeq kare ke Allah Ta'ala ne kuch kitabe'n apne Rasoolo'n ﷺ par naazil farmai hain, wo uska haqeeqi kalaam hai aur ghair makhlooq hai aur in kutub mein noor hai aur wo baais e hidaayat hain. Aur unme jo kuch hai iski paerwee karna aur is par amal karna waajib hai aur unki tadaad ka ilm sirf Allah Ta'ala ko hai aur jo shakhs Allah Ta'ala ki naazil karda kitabo'n ka yaa unme se baaz ka inkaar kare wo kafir hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Aye Imaan Waalo! Allah Ta'ala Par, Uske Rasool Par Aur Us Kitab Par Imaan Le Aao, Jo Usne Apne Rasool Par Naazil Ki Hai Aur Usi Tarha Un Kitabo'n Par Bhi Jo Usne Isse Pehle Naazil Ki Hain Aur Jis Shakhs Ne Allah Ta'ala, Uske Farishto'n, Uski Kitabo'n, Uske Rasoolo'n Aur Qiyaamat Ke Din Se Kufri Kiya, Wo Door Ki Gumrahi Mein Jaa Pada.⁷²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِن قَبْلُ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

(2) Kitabe'n Naazil Karne Ki Hikmat:

Allah Ta'ala ne apni kitabe'n mutaddid hikmato'n ke pesh e nazar naazil farmai, unme se chand hikmate'n ye hain:

⁶⁹ Surah Baqara: 2

⁷⁰ Surah Baqara: 185

⁷¹ Surah Hadeed: 25

⁷² Surah Nisa: 136

1. Allah Ta'ala ne apni kitabe'n is liye naazil farmai taa-ke uske bande apne tamaam masaael mein unhe'n apna marja'a banaae'n aur har mas-ala mein unki taraf rujoo kare'n. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Phir Agar Kisi Maamla Mein Tumhara Ikhtelaf Ho Jaee, To Usey Allah Aur Rasool Ki Taraf Lautao. Agar Tum Allah Aur Yaum e Aakhirat Par Imaan Rakhte Ho, Usi Mein Bhalaai Hai Aur Anjaam Ke Etebaar Se Yehi Accha Hai.⁷³

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

Yehi wajah hai ke Arafat mein khutba *hajjatul wida* ke dauraan Rasool Allah ﷺ ne apni ummat ko talqeen farmai ke wo kitabullah (Quran e Majeed) ko mazbooti se thaam le. Is tarha wo kabhi gumrah nahi hogi, lehaza ham par laazim hai ke ham Quran e Majeed ko seekhe'n, padhe'n, is par ghaur o fikr kare'n aur is par amal bhi kare'n.

2. Doosri hikmat ye hai ke log unke zariye faisle kar sake'n, jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

(Dar-asal) Log Ek Hi Jamat The, Phir Allah Ta'ala Ne Nabiyo'n Ko Khush-khabriya'n Dene Aur Daraane Waala Banaakar Maboos Farmaya Aur Unke Saath Sacchi Kitabe'n Naazil Farmaee'n Taa-ke Logo'n Ke Har Ikhtelafi Amr Ka Faisla Ho Jaee.⁷⁴

إِنَّ النَّاسَ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكَمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ

Is ayat e kareema ki raushni mein ham par laazim hai ke ham apne bahami ikhtelafaat ka faisla Quran e Majeed ke zariye kare'n aur tamaam mutanaaza umoor mein kitabullah ki taraf rujoo kare'n. Aur kitabullah jo faisla karde, iske saamne apne aapko jhukaa de'n aur isey khule dil se tasleem kar le'n.

3. Teesri Hikmat ye hai ke Rasool Allah ﷺ ke inteqal ke baad Allah ka deen in kitabo'n ke zariye mehfooz rahe, isi liye Rasool Allah ﷺ ne irshad farmaya: *"Main tummy 2 cheeze'n chode jaa raha hoo'n, unke baad (yaane agar tumne unhe'n mazbooti se thaam liya to) kabhi gumrah nahi hoge. Ek hai Kitabullah (Quran e Majeed) aur doosri hai Meri Sunnat. Aur ye dono kabhi juda-juda nahi ho'ngi yaha'n tak ke haur par mere paas aae'ngi"*.⁷⁵
4. Chauthi hikmat ye hai ke ye ktiabe'n logo'n par Allah Ta'ala ki hujjat ke taur par qaaem rahe'n aur taa-ke koi shakhs ye naa keh sakey ke mere paas to koi naseehat karne waala aaya hi naa tha. Aur choo'nke kitabullah (Quran e Majeed) maujood aur bi-fazl lillah mehfooz o mamoon hai, is liye ye waajib ul itteba hai. Jaisa ke Allah Rabbul Izzat ka farman hai:

Tum Log Us Cheez Ki Paerwee Karo, Jo Tumhare Rabb Ki Taraf Se Tumhari Taraf Naazil Ki Gai Hai Aur Allah Ta'ala Ko Chodkar Doosre Sarparasto'n Ki Pariwi Mat Karo.⁷⁶

اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ

Aur farmaya:

Aur Ye Ek Kitab Hai, Jisko Hamne Naazil Kiya Hai. Ye Badi Barkat Waali Hai, Lehaza Tum Uski

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

⁷³ Surah Nisa: 59

⁷⁴ Surah Baqara: 213

⁷⁵ Al Mustadrak lil Imam Haakim (Albani ne Saheeh kaha);

Saheeh al Jaame: 2937; Silsila Ahadees as Saheeha: 1761

⁷⁶ Surah Araaf: 3

Paerwee Karo Aur Darte Raho, Taa-ke Tum Par
Rahem Kiya Jaae.⁷⁷

(3) Kitabo'n Par Imaan Laane Ki Kaifiyat:

Allah Ta'ala ki kitabo'n par imaan laana 2 tarha ka hai: 1. Ijmaali 2. Tafseeli

1. Ijmaali imaan se maqsood ye hai ke aap is baat par imaan laae'n ke Allah Ta'ala ne apne Ambiya ﷺ par kitabo'n ko nazil farmaya hai.
2. Tafseeli imaan se maqsood ye hai ke aap in kitabo'n par imaan laae'n jinka zikr Allah Ta'ala ne naam le kar apni kitab Quran e Majeed mein kaha hai aur wo hain. Quran e Kareem, Tauraat, Zaboor, Injeel aur Hazrat Ibrahim o Hazrat Musa ﷺ ke saheefe aur aap us baat par bhi imaan laae'n ke Allah Ta'ala ki aur bhi kitabe'n hain, jin ko usne apne nabiyo'n par naazil farmaya jinke naamo'n aur tadaad ka ilm sawae uske aur kisi ko nahi.

Aur ye baat bhi hamare zehno'n mein rehni chaahiye ke in tamaam kitabo'n ki dawat ek hi hai aur wo ye hai ke Allah ke bande sirf Allah Ta'ala ki ibaadat kare'n. Iski tauheed ka iqraar kare'n, mahez iski raza ke liye amaal e saaleha anjaam de'n⁷⁸ aur shirk o ma'asi se ijtinaab kare'n.

Asmaani Kitabe'n

Asmani kutub jinka zikr Quran o Hadees mein waaird hai, mundarja zail hain:

(1) Quran e Majeed:

Ye Allah Ta'ala ka wo kalaam e paak hai, jisey isne Khatim un Nabiyyeen Hazrat Muhammad ﷺ par nazil farmaya. Aur ye asmaani kitabo'n mein sabse aakhri kitab hai. Jiski har qism ki tehreef o tabdeeli se hifazat ka zimma bhi Allah Ta'ala ne uthaaya hua hai aur isey doosri tamaam kitabo'n ke liye naasikh qaraar diya hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Hamne Hi Is Zikr Ko Naazil Farmaya Hai Aur Ham
Hi Uske Muhafiz Hain.⁷⁹

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

Aur farmaya

Aur Hamne Aapki Taraf Haq Ke Saath Ye Kitab
Naazil Farmai Hai, Jo Pehli Kitabo'n Ki Tasdeeq
Karne Waali Hai Aur Unki Muhafiz Hai. Is Liye Aap
Unke Aapas Ke Muamilaat Mein Us Allah Ta'ala Ki
Utaari Hui Kitab Ke Saath Faisla Keejiye.⁸⁰

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ
وَمُهَيِّئًا عَلَيْهِمْ فَاحِكُمُ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ.

Yaad rahe ke Quran e Majeed saabeqa tamaam kitabo'n se chand umoor mein imtiyazi haisiyat ka haamil hai. Inme se ahem umoor kuch you'n hain:

1. Quran e Majeed apne lafz o ma'ane mein aur koni o ilmi haqaaeq mein moa'ajazaana haisiyat ka haamil hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Aap Keh Deejiye! Agar Jinn o Ins Sab Milkar Quran
Jaisi Koi Cheez Banaa Laana Chahe'n To Naa Laa

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا.

⁷⁷ Surah Anaam: 155

⁷⁸ Amaal e Saaleha kya hain? Iski tafseel jaanne ke liye hamari
kitab "Amal e Saaleh Ki Pehchaan" ka mutalea farmae'n jo

Tauheed Publications, Bangalore ne shaaya kardi hai. (Abu
Adnan)

⁷⁹ Surah Hijr: 9

⁸⁰ Surah Maaeda: 48

Sake'nge. Khwah Wo Sab ek Doosre Ke Madadgaar
Hi Kyou'n Naa Ho'n.⁸¹

2. Quran e Majeed asmaani kitabo'n mein se aakhri kitab hai, iske nuzool ke saath hi kitabo'n ke nuzool ka silsila khatam kar diya gaya. Jaisa ke Hamare Nabi Muhammad ﷺ ke aane ke baad risaalat ke darwaza ko band kar diya gaya.
3. Allah Ta'ala ne har qism ki tehreef se Quran e Majeed ki hifaazat ka zimma uthaaya hai. Jabke doosri kitabo'n ka maamla ye nahi hai. Isi liye unme tehreef waaqe ho chuki hai.
4. Quran e Majeed saabeqa kitabo'n ki tasdeeq karne waala aur in par muhafiz hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Ye Quran Jhooti, Bani Banaai Baat Nahi. Balke, Ye Un Kitabo'n Ki Tasdeeq Karta Hai Jo Usse Pehle Naazil Huee'n. Aur Ye Har Cheez Ko Khol Kar Bayan Karne Waala Hai Aur Imaan Waalo'n Ke Liye Baais e Hidaayat o Rahmat Hai.⁸²

مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ
كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ.

5. Ye saabeqa tamaam kutub ka naasikh hai.

(2) Tauraat:

Ye Allah Ta'ala ki wo kitab hai, jisko isne Hazrat Musa ﷺ par naazil farmaya aur isey baais e noor o hidaayat banaaya aur uske zariye Bani Israel ke Ambiya ﷺ aur unke ulama faisle farmate the. Aur haa'n! Us tauraat par imaan laana wajib hai, jisey Allah Ta'ala ne Hazrat Musa ﷺ par naazil farmaya tha. Naake is tehreef shuda tauraat par jo ahle kitab ke paas maujood hai. Farman e Ilaahi hai:

Bilaa Shubha Hamne Tauraat Ko Naazil Kiya, Jisme Hidayat o Noor Hai. Usi Tauraat Ke Mutabiq Allah Ta'ala Ke Farmabardaar Ambiya Un Logo'n Ke Faisle Kiya Karte The Jo Yahoodi Ban Gae The Aur Allah Waale Aur Ulama Bhi (usi tauraat ke mutabiq faisle karte the) Kyou'nke Unhe'n Allah Ta'ala Ki Us Kitab Ki Hifaazat Ka Hukum Diya Gaya Tha.⁸³

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ
أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ
كِتَابِ اللَّهِ.

(3) Injeel:

Ye Allah Ta'ala ki wo kitab hai, jisko isne Hazrat Isa ﷺ par naazil farmaya aur wo pehli asmani kitabo'n ki tasdeeq karne waali hai. Taaham is amr ka janna zaroori hai ke sirf us injeel par imaan laana waajib hai, jisey Allah Ta'ala ne iske saheeh usoolo'n ke saath Hazrat Isa ﷺ par naazil farmaya tha. Naake is injeel par jo aaj ahle kitab ke paas maujood hai aur isme tehreef kardi gai hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Aur Hamne Unke Baad Isa bin Mariyam Ko Bheja Jo Apne Se Pehle Ki Naazil Shuda Kitab Tauraat Ki Tasdeeq Karne Waale The Aur Hamne Unhe'n Injeel Ataa Farmai, Jisme Noor o Hidaayat Thi Aur Ye Kitab Bhi Apne Se Pehle Ki Kitab Tauraat Ki Tasdeeq Karti Thi Aur Wo Parhezgaaro'n Ke Liye Saraasar Hidaayat o Naseehat Thi.⁸⁴

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
التَّوْرَةِ ۖ وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ.

⁸¹ Surah Isra: 88

⁸² Surah Yusuf: 111

⁸³ Surah Maaeda: 44

⁸⁴ Surah Maaeda: 46

Yaad rahe ke Tauraat o Injeel mein doosre ahkaam ke saath saath hamare Nabi Hazrat Muhammad ﷺ ki risaalat ki bashaarat bhi maujood thi. Jaisa ke farman e ilaahi hai:

Jo Log Aise Rasool, Nabi Ummi Ki Itteba Karte Hain, Jisko Wo Apne Paas Tauraat o Injeel Mein Likha Hua Paate Hain. Wo Unhe'n Nek Baato'n Ka Hukum Dete Hain Aur Buree Baato'n Se Manaa Karte Hain. Aur Pakeeza Cheezo'n Ko Halaal Karte Hain, Aur Naapaak Cheezo'n Ko Un Par Haraam Karte Hain, Aur Un Logo'n Par Jo Bojh Aur Tauq The, Unko Door Karte Hain.⁸⁵

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا
عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ
عَنْهُمْ أَصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ.

(4) Zaboar:

Ye wo kitab hai, jisey Allah Ta'ala ne Hazrat Dawood ﷺ par naazil farmaya. Is par bhi imaan laana waajib hai. Lekin is par jisey Allah Ta'ala ne Hazrat Dawood ﷺ par naazil farmaya, wo Zaboar qatai taur par nahi jo yahoodiyo'n ke hatho'nn tehreef ka shikar ho chuki hai. Irshad e Rabbul Izzat hai:

Aur Hamne Dawood Ko Zaboar Ataa Farmai.⁸⁶

وَأَتَيْنَا دَاوُودَ رُبُورًا.

(5) Hazrat Ibrahim ﷺ o Hazrat Musa ﷺ Ke Saheefe:

Ye wo saheefe hain jo-ke Allah Ta'ala ne Hazrat Ibrahim ﷺ aur Hazrat Musa ﷺ ko ataa kiye the. Aur ye tamaam saheefe mafqood hain aur unke baare mein kisi ko kuch maloom nahi. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Kya Us Cheez Ki Khabar Nahi Di Gai, Jo Musa Aur Wafadaar Ibrahim Ke Saheefo'n Mein Thi, Ke Koi Shakhs Kisi Doosre Ka Bojh Nahi Uthaega Aur Ye Ke Insan Ke Liye Sirf Wohi Hai Jiski Koshish Usne Khud Ki. Aur Ye Ke Uski Koshish Anqareeb Dekhi Jaaegi, Phir Usey Poora Poora Badla Diya Jaaega.⁸⁷

أَمْ لَمْ يُنَبِّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ أَلَّا تَزِرُ
وِازِرَتَهُ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ وَأَنْ سَعْيُهُ
سَوْفَ يُرَىٰ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءُ الْأَوْفَىٰ.

Aur farmaya

Lekin Tum To Duniya Ki Zindagi Ko Tarjeeh Dete Ho, Halaa'nke Aakhirat Bohot Behtar Aur Bohot Baqaa Waali Hai. Albatta Ye Baate'n Pehle Saheefo'n Mein Bhi Hain (yaane) Musa Aur Ibrahim Ke Saheefo'n Mein.⁸⁸

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ إِنَّ هَذَا لَفِي
الصُّحُفِ الْأُولَىٰ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ.

⁸⁵ Surah Araaf: 157

⁸⁶ Surah Nisa: 163

⁸⁷ Surah Najam: 36-41

⁸⁸ Surah A'alaa: 16-19

Chautha Rukn: Imaan Bir Rasool: Rasool Par Imaan Laana

Ye is pukhta eteqad ka naam hai ke Allah Ta'ala ne apne paeghamaat o ahkamaat poh'nchaane ke liye kuch Rasoolo'n (paighambaro'n) ko muntakhab farmaya aur jis shakhs ne unki farmabardaari ki wo hidayat yaafata hua. Aur jisne unki nafarmani ki wo gumrah ho aur Allah Ta'ala ne unki taraf jo kuch nazail farmaya. Unho'n ne isey makhlooq tak mukammal o waazeh taur par poh'ncha diya. Isme naa to unho'n ne kuch tabdeeli ki aur naa hi kuch chupaaya aur unho'n ne amaanat ko adaa kar diya. Inho ne ummat ki khair khwahi ki aur Allah Ta'ala ke raaste mein jihad karne ka haq adaa kar diya aur logo'n par hujjat qaaem kardi.

Allah Ta'ala ne Ambiya o Rasool ﷺ mein se jinke naam hamare liye zikr kiye hain. In par aur jinke naam zikr nahi kiye in par bhi imaan laana ham par laazim hai.

(1) Haqeeqat e Nabuwwat:

Makhlooq tak Khaliq ki shariyat ko poh'nchaane ka jo waasta hai, isey nabuwwat kaha jaata hai. Aur Allah Ta'ala apne bando'n mein se jis par chahta hai ye ehsaan famrata hai aur apni makhlooq mein se jisey chahta hai is mansab ke liye muntakhab farma leta hai. Intekhab karne ka ye ikhteyar Allah ke siwa kisi aur ko nahi hai. Irshad e Rabbani hai:

Farishto'n Mein Se Aur Insaano Mein Se Paegham
Poh'nchane Waalo'n Ko Allah Chun Leta Hai,
Beshak Allah Ta'ala Khoob Sunne Waala, Dekhne
Waala Hai.⁸⁹

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

Nabuwwat *wahbi* (ataai) hoti hai, *kasbi* nahi. Baae'n ma'ane ke isey kasrat e ibaadat se haasil nahi kiya jaa sakta aur naa hi ye nabi ke ikhteyar yaa talab karne se milti hai. Balke ye to dar-haqeeqat ek intekhab hai, jo-ke sirf Allah ki jaanib se hi hota hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Allah Ta'ala Jisey Chahta Hai, Apna Bar-gazeeda
Banaata Hai Aur Jo Bhi Uski Taraf Rujoo Kare, Wo
Uski Saheeh Rehnumaai Karta Hai.⁹⁰

اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ

(2) Rasoolo'n Ki Besat Mein Hikmat:

Allah Ta'ala ne rasoolo'n ko mukhtalif hikmato'n ke pesh e nazar mab-oos farmaya, unme se chand hikmate'n ye hain:

1. Insaano ko bando'n ki ibaadat se nikaal kar bando'n ke Rabb ki ibaadat par lagaana aur bandagi e makhlooq ki ghulami ka tauq utaar kar ibaadat e Rabbul Ibaad ki azaadi ataa karna aur is azeem maqsad ki yaad dahaani karwaana, jis ke liye Allah Ta'ala ne makhlooq ko paeda kiya hai aur wo uski ibaadat aur wahdaaniyat hai. Irshaad e Rabbani Hai:

Aur Yaqeenan Hamne Har Ummat Mein Rasool
Bheja Ke (logo!) Sirf Allah Ta'ala Ki Ibaadat Karo
Aur Uske Siwa Tamaam Baatil Ma'abudo'n Se
Bacho.⁹¹

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا
الطَّاغُوتَ

2. Rasoolo'n ko bhej kar logo'n par hujjat qaaem karna. Farman e Baari Ta'ala hai:

⁸⁹ Surah Hajj: 75

⁹⁰ Surah Shoorah: 13

⁹¹ Surah Nahal: 36

Hamne Unhe'n Rasool Banaaya Hai,
Khushkhabriya'n Sunaane Waale Aur Daraane
Waale Taa-ke Rasoolo'n Ko Bhejne Ke Baad Logo'n
Ki Allah Ta'ala Par Koi Hujjat Naa Reh Jaee, Allah
Ta'ala Badaa Ghaalib Aur Badaa Baa-hikmat Hai.⁹²

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ
الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا.

3. Baaz ghaibi umoor ko bayaan karna, jinka idraak log apni aqalo'n se nahi kar sakte. Masalan Allah Ta'ala ke asma o sifaat, farishte, qiyaamat ke din se pehle waaqae hone waale umoor, roz e qiyaamat, hisaab o kitaab aur Jannat o dozakh waghaira.
4. Rasoolo'n ki besat ka ek maqsad ye bhi tha ke wo apni ummato'n ke saamne zindagi guzarne ka ek behtareen namuna pesh kare'n. Chunache farman e Ilaahi hai:

Yehi Wo Log Hain, Jin ko Allah Ta'ala Ne Hidaayat
Di Hai, Pas Aap Bhi Unhi Ke Raaste Ki Pariwee
Keejiye.⁹³

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۖ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ.

Aur farmaya:

Yaqeenan Tumhare Liye Un Logo'n Mein
Behtareen Namoonaa Hai.⁹⁴

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.

5. Logo'n ke nufoos ki islaah aur inka tazkiya karna aur har is cheez se daraana jo unhe'n halaak karne waali hai. Farman e Baari Ta'ala hai:

Wohi Hai Jisne Na-khuwanda Logo'n Mein Unhi
Mein Se Ek Rasool Bheja Jo Unhe'n Uski Ayaat
Padhkar Sunaata Hai Aur Unko Paak Karta Hai Aur
Unhe'n Kitab o Hikmat Sikhata Hai, Agarche Wo
Isse Pehle Waazeh Gumrahi mein The.⁹⁵

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ
وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي
ضَلَالٍ مُبِينٍ.

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke Nabi e Akram ﷺ ne irshad farmaya: “Main yaqeenan acche aur pakeeza akhlaaq ki takmeel ke liye bheja gaya hoo’n”.⁹⁶

(3) Rasoolo'n Ki Zimmedaariya'n:

Ambiya o Rasool ﷺ ko badi badi zimmedaariya'n sau'npi jaati thee'n, jinki tafseel kuch you'n hai:

1. Umoor e shariyat ki tableegh karna aur logo'n ko ghairullah ki ibaadat se hataa kar sirf Allah Ta'ala ki ibaadat ki taraf bulaana. Irshad e Rabbani hai:

Aur Hamne Aapki Taraf Zikr (kitab) Ko Utaara,
Taa-ke Logo'n Ki Taraf Jo Kuch Naazil Kiya Gaya
Hai Aap Usey Khol Khol Kar Bayan Karde'n. Shayad
Ke Wo Ghaur o Fikr Kare'n.⁹⁷

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ.

⁹² Surah Nisa: 165

⁹³ Surah Anaam: 90

⁹⁴ Surah Mumtahina: 6

⁹⁵ Surah Juma: 2

⁹⁶ Sunan Kubra lil Bayhaqi: V10 P318; Musnad Ahmad: V14 P513

“Saleh akhlaaq” ke alfaaz ke saath; Saheeh al Jaame: H2349;

Silsila Ahadees us Saheeha: 45

⁹⁷ Surah Nahal: 44

Ye Sab Aise The Ke Allah Ta'ala Ke Ahkaam Pohchaya Karte The Aur Allah Ta'ala Hi Se Darte The Aur Allah Ta'ala Ke Siwa Kisi Se Naa Darte The Aur Allah Ta'ala Hisaab Lene Ke Liye Kaafi Hai.⁹⁸

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا.

2. Jo deen naazil kiya gaya hai, iski wazaahat karna. Farman e Baari Ta'ala hai:

Aur Hamne Aapki Taraf Zikr (kitab) Ko Utaara, Taa-ke Logo'n Ki Taraf Jo Kuch Naazil Kiya Gaya Hai Aap Usey Khol Khol Kar Bayan Karde'n. Shayad Ke Wo Ghaur o Fikr Kare'n.⁹⁹

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

3. Ummat ko buraai se daraana, khair o bhalai ki taraf unki rehnumai karna, inko sawab ki basharat dena aur saza se daraana. Farman e Ilaahi hai:

Hamne Rasoolo'n Ko Khushkhabriya'n Dene Waale Aur Daraane Waale Banakar Bheja.¹⁰⁰

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ

4. Aqwaal o af-aal mein pakeeza namoona aur uswa e hasanah ke zariye logo'n ki islaah karna.

5. Logo'n ke darmiyan Allah Ta'ala ki shariyat ka amali nifaaz karna.

6. Qiyaamat ke din rasoolo'n ka apni ummato'n par gawahi dena ke unho'n ne inko Allah Ta'ala ka paegham waazeh taur par poh'ncha diya tha. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Pas Us Waqt Kya Haal Hoga Jab Ham Har Ummat Mein Se Ek Gawaah Laae'nge, Aur Aapko Un Logo'n Par Gawah Banaakar Laae'nge.¹⁰¹

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا.

(4) Tamaam Ambiya ﷺ Ka Deen Islam Hai:

Tamaam Ambiya o Rasool ﷺ ka deen islam hi hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Beshak Allah Ta'ala Ke Nazdeek Pasandeeda Deen, Islam Hi Hai.¹⁰²

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ.

Tamaam Ambiya ﷺ ek Allah ki ibaadat ki taraf bulaate aur ghairullah ki ibaadat chodne ki talqeen karte rahe. Agarche unki shariyate'n aur ahkaam mukhtalif the. Lekin wo sab ke sab ek asaas o buniyad par muttafiq the, jo-ke Tauheed hai.

Hazrat Abu Huraira ؓ bayan karte hain ke Nabi e Kareem ﷺ ne irshad farmaya: "Tamaam Ambiyaa aapas mein a'alaati bhai hain (jinka baap ek hai aur) maae'n alag alag hain aur in sab ka deen ek hai".¹⁰³

(5) Tamaam Rasool Bashar The Aur Unhe'n Ilm e Ghair Bhi Nahi Tha:

Ilm e ghaib Allah Ta'ala ki khususiyat mein se hai, naa ke Ambiya ﷺ ki sifaat mein se. Is liye ke wo doosre insaano ki tarha insan hi the. Wo khathe bhi the, peete bhi the, shadi bhi karte the, sotey bhi the. Bimaari bhi hote the aur wo thakaawat bhi mehsoos karte the. Farman e Ilaahi hai:

⁹⁸ Surah Ahzab: 39

⁹⁹ Surah Nahal: 44

¹⁰⁰ Surah Nisa: 165

¹⁰¹ Surah Nisa: 41

¹⁰² Surah Aale Imran: 19

¹⁰³ Bukhari: 3443; Muslim: 2365

Aur Hamne Aap Se Pehle Jitne Rasool Bheje, Sab Ke Sab Khana Bhi Khaate The Aur Bazaaro'n Mein Bhi Chalthe The.¹⁰⁴

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ.

Aur farmaya:

Ham Aap Se Pehle Bhi Bohot Se Rasool Bhej Chuke Hain Aur Hamne Un Sabko Biwi Baccho'n Waala Banaaya Tha.¹⁰⁵

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً.

Unhe'n bhi doosre insano ki tarha khushee o ghamee, mashaqqat o asani aur hasshaash o bashaash hona jaise auraaz laahi q hote the.

Ambiya ﷺ ilm e ghaib bhi nahi rakhte, bajuz iske ke jiski Allah Ta'ala inko khabar de. Farman e Ilaahi hai:

Wohi Ghaib Ka Jaanne Waala Hai Aur Apne Ghaib Par Kisi Ko Muttala Nahi Karta, Siwaae Us Paeghambar Ke Jisey Wo Pasand Karle, Lekin Uske Bhi Aagey Peeche Pehredaar Muqarrar Kar Deta Hai.¹⁰⁶

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا.

(6) Rasoolo'n Ka Masoom Hona:

Allah Ta'ala ne apni risaalat o paeghaam rasaani aur uski tableegh ke liye kaaenaat mein se afzal aur paedaeshi o akhlaaqi etebaar se akmal insano ka intekhaab kiya aur unhe'n kabeera gunaho'n se masoom aur uyoob o naqaas se mubarra banaaya. Taa-ke wo Allah Ta'ala ki wahee ko apni ummato'n tak poh'nchae'n. Lehaza wo ba-ittefaaq e ummat tableegh e deen mein masoom the. Irshad e Rabbani hai:

Aye Rasool! Jo Kuch Bhi Aapki Taraf Aapke Rabb Ki Jaanib Se Naazil Kiya Gaya Hai, Usey Poh'ncha Deejiye. Agar Aapne Aisa Naa Kiya To Aap Ne Allah Ta'ala Ki Risaalat Adaa Nahi Ki Aur Aapko Allah Ta'ala Hi Logo'n Se Bachaata Hai.¹⁰⁷

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۚ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ.

Aur Farmaya:

Ye Sab Aise The Ke Allah Ta'ala Ke Ahkaam Poh'nchaya Karte The Aur Usi Se Darti The Aur Allah Ta'ala Ke Siwa Kisi Se Naa Darti The.¹⁰⁸

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ.

Aur farmaya:

Taa-ke Wo Jaan Le Ke Unho'n Ne Apne Rabb Ke Paegham Ko Poh'ncha Diya Hai. Aur Usne Unke Aas Paas (ki tamaam cheezo'n) Ka Ehaata Kar Rakha Hai Aur Har Cheez Ki Ginti o Shumar Kar Rakha Hai.¹⁰⁹

لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا.

Jab kabhi kisi Nabi se koi bhoor, choor yaa mamuli ghalati sarzad hui, jiska tableeg se koi bhi talluq nahi hota tha, Allah Ta'ala ne isey in keliye faruan bayan farma diya aur unho'n ne isse fauran tauba karli aur

¹⁰⁴ Surah Furqan: 20

¹⁰⁵ Surah Raad: 38

¹⁰⁶ Surah Jin: 26-27

¹⁰⁷ Surah Maaeda: 67

¹⁰⁸ Surah Ahzab: 39

¹⁰⁹ Surah Jin:28

Allah Ta'ala ki taraf rujoo kar liya. Chunache wo mamuli ghalatiyaa'n aise ho gae'n ke goya inka wujood hi naa tha.

(7) Ambiya o Rasool ﷺ Ki Tadaad Aur Sabse Afazal Rasool:

Ye baat saabit hai ke Ambiya ﷺ ki tadaad ek lakh chaubees hazaar (124,000) hai. Inme se Rasoolo'n ki tadaad 315 hai. Jaisa ke Hazrat Abu Zar ؓ bayan karte hain ke unho'n ne sawal kiya: “Aye Allah ke Rasool ﷺ! Ambiya ki tadaad kitni hai? Nabi e Akram ﷺ ne irshad farmaya: *Unki tadaad 124,000 hai, unme se 215 Rasool the*”.¹¹⁰

Inme se baaz ke waqaaat Allah Ta'ala ne apni kitab mein hamare liye bayan farmae hain aur baaz ke waqaaat bayan nahi kiye. Jin Ambiya ﷺ ke naam Allah Ta'ala ne apni kitab mein zikr farmae hain, unki tadaad 25 hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Aur Aapse Pehle Ke Bohot Se Rasoolo'n Ke Waqaaat Hamne Aap Se Bayan Kiye Hain, Aur Bohot Se Rasoolo'n Ke Nahi Kiye.¹¹¹

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ.

Aur Doosri jagah farmaya:

Ye Hamari Hujjat Thi Jo Hamne Ibrahim Ko Unki Qaum Ke Muqable Mein Di Thi. Ham Jisko Chahte Hain, Uske Martabe Badhaa Dete Hain. Beshak Aapka Rabb Badaa Hikmat Waala, Badaa Ilm waala Hai. Aur Hamne Unhe'n Ishaq Aur Yaqoob Ataa Kiye. Har Ek Ko Hamne Hidayat Di Aur Pehle Zamana Mein Hamne Nuh Ko Hidayat Di Aur Unki Aulaad Mein Se Dawood Ko Aur Sulaiman Ko Aur Ayyub Ko Aur Yusuf Ko Aur Musa Ko Aur Haroon Ko Aur Usi Tarha Ham Nek Kaam Karne Waalo'n Ko Jazaa Diya Karte Hain Aur Zakariya Ko Aur Yahya Ko Aur Isa Ko Aur Iliyas Ko, Sab Nek Logo'n Mein Se The. Aur Ismail Ko Aur Yase'e Ko Aur Yunus Ko Aur Lut Ko Aur Har Ek Ko Tamaam Jaha'n Waalo'n Par Hamne Fazeelat Di Aur Nez Unke Kuch Baap Daado'n Ko Aur Kuch Aulaad Ko Aur Kuch Bhaiyo'n Ko Aur Hamne Unko Maqbool Banaya Aur Seedhe Raaste Ki Taraf Unki Rehnumai Ki. Ye Allah Ki Hidayat Hai Us Par Apne Bando'n Mein Se Jisey Chaahe Chalaae Aur Agar Wo Log Shirk Karte To Jo Amal Wo Karte The, Sab Zaaya Ho Jaate.¹¹²

وَلَكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ.

Allah Ta'ala ne Ambiya ﷺ mein se baaz ko baaz par fazeelat o bartari ataa ki, jaisa ke irshad e Baari Ta'ala hai:

Hamne Baaz Paeghambaro'n Ko Baaz Par Bartari Di Hai.¹¹³

وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ.

Isi tarha Allah Ta'ala ne rasoolo'n mein se baaz ko baaz par fazeelat ataa ki. Jaisa ke irshad e Baari Ta'ala hai:

¹¹⁰ Musnad Ahmad; Mishkat ki takhreej mein Albani ne Saheeh kaha: 5737

¹¹¹ Surah Nisa: 164

¹¹² Surah Anaam: 83-88

¹¹³ Surah Isra: 55

Ye Rasool Hain, Jin mein Se Hamne Baaz Ko Baaz
Par Fazeelat Di Hai.¹¹⁴

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ.

Is mein se afzal wo rasool hain, jo oolil-azm (azm waale, aali himmat) kehlaate hain. Aur wo ye hain: Hazrat Nuh, Hazrat Ibrahim, Hazrat Musa, Hazrat Isa, aur Hamare Pyaare Nabi Hazrat Muhammad ﷺ. Farman e Ilaahi hai:

Pas (aye paeghambar!) Aap Aisa Sabar Kare'n
Jaisa Sabr A'ali Himmat Rasoolo'n Ne Kiya.¹¹⁵

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ.

Aur farmaya:

Jab Hamne Tamaam Nabiyo'n Se Ahed Liya Aur
(bil-khusoos) Aapse Aur Nuh Se Aur Ibrahim Aur
Musa Se Aur Mariyam Ke Bete Isa Se Aur Hamne
Unse Pukhta Ahed Liya.¹¹⁶

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ
وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۚ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا.

Hazrat Muhammad ﷺ sab rasoolo'n mein se afzal tareen rasool hain aur Aap ﷺ khaatim un nabiyyeen Imam ul muttaqeen aur bani aadam ke sardar hain. Jab tamaam nabi ekatthe ho'n to Aap ﷺ unke imam aur jab wo tashreef laae'n to Aap ﷺ unke khateeb hain aur Aap ﷺ wohi saabeb e muqam e mahmood hain, jis par pehle aur baad mein aane waale sabhi rashk kare'nge. Aur Aap ﷺ hi saaheb e lawa al hamd (jinke paas hamd ka jhanda hoga) aur saaheb e hauz e kausar hain, jaha'n par log waarid ho'nge. Allah Ta'ala ne Aap ﷺ ko apne deen ki sabse afzal shariyat de kar mab-oos farmaya. Aur Aap ﷺ ki ummat ko jo logo'n ke liye bapaa ki gai, behtareen ummat banaaya. Aap ﷺ ko aur Aap ﷺ ki ummat ko fazeel aur behtareen khoobiyo'n se muzaiyyan farmaya. Jo-ke Aap ﷺ ko aur Aap ﷺ ki ummat ko sabeqa ummato'n se mumtak karti hain. Aur Aap ﷺ ki ummat duniya mein aane ke etebaar se sabse aakhri ummat hai. Lekin qiyaamat ke din sabse pehle uthaai jaane waali hai.

Nabi e Kareem ﷺ ka irshad hai: "Main qiyaamat ke din tamaam bani e aadam ka sardar hoo'nga. Aur mere hath mein hamd ka alam hoga aur is par mujhe koi fakhar nahi. Qiyaamat ke din Adam ﷺ aur unke alaawa jitney bhi Ambiya ﷺ hain, sab mere jhande tale ho'nge".¹¹⁷

¹¹⁴ Surah Baqara: 253

¹¹⁵ Surah Ahqaf: 35

¹¹⁶ Surah Ahzab: 7

¹¹⁷ Sunan Tirmizi: 3148 (Albani ne Saheeh kaha)

Paachwaa'n Rukn: Imaan Bil Yaum al Aakhira Yaum e Aakhirat Par Imaan Laana

Dunyawi zindagi ki inteza aur uske baad doosre jaha'n mein dakhil hone par pukhta eteqaad rakhne ka naam (Imaan bil yaum al aakhir) hai. Jo maut se shuru hokar qiyaamat ke aane, phir uthaae jaane, hashar-nashar o saza aur logo'n ke Jannat yaa jahannam mein dakhil hone tak ko shamil hai.

Aakhirat par imaan laana in arkaan mein se ek hai, jinke baghair insan ka imaan mukammal nahi hota. Aur jo shakhs unme se kisi ek ka inkaar kare, wo kafir ho jaata hai. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Balke Asal Neki Ye Hai Ke Koi Shakhs Allah Ta'ala Par, Roz e Qiyaamat Par, Farishto'n Par, Kitabo'n Par Aur Nabiyo'n Par Imaan Laae.¹¹⁸

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ

Yaad rahe ke qiyaamat se muraad wo din hai, jis din log apne Rabb ke hukum se apni apni qabro'n se baahar nikle'nge. Taa-ke inka hisaab kiya jaa sakey. Chuanche nekukaar ko innaam aur bure ko azaab diya jaaega. Irshad e Rabbani hai:

Jis Din Wo Apni Qabro'n Se Nikal Kar Us Tarha Daode Jaa Rahe Ho'nge, Jaise Wo Apne Butho'n Ki Taraf Tez Tez Jaa Rahe Hain.¹¹⁹

يَوْمَ يُخْرِجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَانَتْهُمْ إِلَىٰ نُصَبٍ يُوْفُّونَ

Roz e Qiyaamat Ke Naam:

Is din ko Quran e Kareem mein ek se zaaed naamo'n se zikr kiya gaya hai. Inme se chand ek ye hain:

- 1) Yaum al Qiyaamah (qiyaamat ka din) irshad e Rabbani hai:

Main Qasam Khaata Hoo'n Qiyaamat Ke Din Ki.¹²⁰

لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

- 2) Al Qaariah (khad-khadaa dene waali) irshad e Rabbani hai:

Khad-khadaa Dene Waali, Kya Hai Khad-khadaa Dene Waali?¹²¹

الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ

- 3) Yaum ul Hisaab (hisab ka din) Irshad e Baari Ta'ala hai:

Yaqeenan Jo Log Allah Ta'ala Ki Raah Se Bhatak Jaate Hain, Unke Liye Sakht Azaab Hai, Is Liye Ke Unho'n Ne Hisaab Ke Din Ko Bhulaa Diya Hai.¹²²

إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا
يَوْمَ الْحِسَابِ

- 4) Yaum ad Deen (Jazaa ka din) Irshad e Baari Ta'ala Hai:

Aur Yaqeenan Badkaar Log Dozakh Mein Ho'nge, Wo Usme Jaza Ke din Dakhil Ho'nge.¹²³

وَإِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي حَجْمٍ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ

- 5) At Taammah (aafat) irshad e Rabbani hai:

Pas Jab Wo Badi Aafat (qiyaamat) Aajaaegi.¹²⁴

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَىٰ

¹¹⁸ Surah Baqara: 177

¹¹⁹ Surah Meraj: 43

¹²⁰ Surah Qiyama: 1

¹²¹ Surah Qaariah: 1-2

¹²² Surah Saad: 26

¹²³ Surah Infetar: 14-15

¹²⁴ Surah Nazeaat: 34

6) Al Waqea (waaqae hone waali) irshad e Baari Ta'ala hai:

Jab Waaqae Hone Waali (qiyaamat) Waaqae Ho
Jaaegi.¹²⁵

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ

7) Al Haaqqah (saabit hone waali) irshad e Baari Ta'ala hai:

Saabit Hone Waali, Wo Saabit Hone Waali Kya Hai?
¹²⁶

الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ

8) Al Saaqqah (kaan behre kar dene waali) irshad e Baari Ta'ala hai:

Pas Jab Kaan Behre Kar Dene Waali (qiyaamat)
Aajaaegi.¹²⁷

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ

9) Al Ghaashiya (chupaa lene waali) irshad e Baari Ta'ala hai:

Kya Aapke Paas Chupaalene Waali (qiyaamat) Ki
Khabar Poh'nchi Hai.¹²⁸

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ

Yaad rahe ke aakhirat par imaan laana 2 tarha ka hai. 1. Ijmaali aur 2. Tafseeli

(1) Ijmaali Imaan:

Ijmaali imaan ye hai ke ham is din par imaan laae'n jisme Allah Ta'ala ham se pehle aur baad mein aane waalo'n, sabko jamaa karega aur har ek ko iske amal ke mutabiq badla dega. Phir ek giroh Jannat mein dakhil hoga aur doosra jahannam mein. Farman e Baari Ta'ala hai:

Aap Keh Deejiye Ke Yaqeenan Sab Agley Aur
Pichle Zaroor Ek Muqarrar Din Ke Waqt Jamaa Kar
Diye Jaae'nge.¹²⁹

قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتٍ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ

(2) Tafseeli Imaan:

Maut ke baad jitni tafaseel hain, in sab par imaan laana, masalan qabar ka azab aur uski nemate'n, soor mein phoo'nkna, dobara zinda hoga, hashar o nashar, hisaab, jaza o saza, hauz, mizaan, pul-siraat, Jannat o dozakh...

Sabse pehle is baat par hamara pukhta yaqeen hona chaahiye ke ham sabko aur poori bani nau e insaniyat ko marne ke baad dobara zinda hona aur Allah Ta'ala ke saamne pesh hona hai. Farman e Ilaahi hai:

Kafiro'n Ka Khayal Ye Hai Ke Unhe'n Dobaara
Zinda Nahi Kiya Jaaega. Aap Keh Deejiye! Kyou'n
Nahi. Allah Ki Qasam! Tumhe'n Zaroor Biz Zaroor
Uthaaya Jaaega. Phir Jo Kuch Tumne Kiya Hai,
Uski Tumhe'n Khabar Di Jaaegi Aur Ye Kaam Allah
Par Intehaai Asaan Hai.¹³⁰

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَّنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

¹²⁵ Surah Waqea: 1

¹²⁶ Surah Al Haaqqah: 1-2

¹²⁷ Surah Abasa: 33

¹²⁸ Surah Ghashiya: 1

¹²⁹ Surah Waqea: 49-50

¹³⁰ Surah Taghabun: 7

Qurb e Qiyaamat

Phir hamara is baat par bhi pukhta yaqeen hona chaahiye ke qiyaamat intehaai qareeb hai. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Jiski Taraf Farishte Aur Rooh Chadh Kar Jaate Hain, Ek Aise Din Mein Jiski Miqdaar 50,000 Saal Ki Hai. Pas Aap Acchi Tarha Sabar Kare'n, Beshak Ye Usko Door Samajh Rahe Hain Aur Ham Usey Qareeb Hi Dekhte Hain.¹³¹

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ فَأَصْبَرَ صَبْرًا جَمِيلًا إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا وَنَرَاهُ قَرِيبًا.

Hazrat Anas bin Malik رضي الله عنه se riwayat hai ke Rasool e Akram ﷺ ne farmaya: “Aap ﷺ ne angusht e shahadat aur darmiyani ungli ko milaa kar farmaya: Main aur qiyaamat is tarha behje gae hain (jaise 2 ungliya'n hain)”.¹³²

Is hadees ka ma'ane ye bhi bayan kiya gaya hai ke main aakhri nabi hoo'n, mere baad koi aur nabi nahi aaega. Balke mere baad qiyaamat hi aaegi, jaisa ke angusht e shahadat ke baad darmiyan waali ungli hi hai aur in dono ke darmiyan koi aur ungli nahi hai.

Qiyaamat Kab Aaegi?

Qiyaamat ka waqt sirf Allah Ta'ala ko maloom hai, Allah Ta'ala ka farman hai:

Ye Log Aap Se Qiyaamat Ke Mutalliq Sawal Karte Hain Ke Uska Wuqoo Kab Hoga? Aap Farma Deejiye Ke Uska Ilm To Sirf Mere Rabb Hi Ke Paas Hai, Usey Uske Waqt Par Sirf Wohi Zaahir Karega, Wo Asmaano'n Aur Zameen Mein Badaa Bhaari (haadsa) Hoga. Wo Tum Par Achaanak Aa-padegi, Wo Aap Se Is Tarha Poochte Hain, Jaise Goya Aap Uski Tehqiqaat Kar Chuke Hain. Aap Farma Deejiye Ke Uska Ilm Sirf Allah Hi Ke Paas Hai, Lekin Aksar Log Nahi Jaante.¹³³

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي ۚ لَا يُجِيبُهَا لَوْفَتِهَا إِلَّا هُوَ يُقَلِّتُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۚ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَافِيٌّ عَنْهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

Aur doosri jagah farmaya:

Wo Aapse Qiyaamat Ke Baare Mein Poochte Hain, Ke Uske Wuqoo-pazeer Hone ka Waqt Kaunsa Hai? Uske Bayan Karne Se Aapka Kya Talluq Hai? Uske Ilm Ki Inteha To Aapke Rabb Ki Jaanib Hai. Aap to Sirf Daraane Waale Hain Un Logo'n Ko Jo Usse Darte Hain, Jis Roz Ye Usey Dekh Le'nge To Aisa Maloom Hoga Ke Sirf Din Ka Aakhri Hissa Yaa Awwal Hissa Hi (duniya mein) Rahe Hain.¹³⁴

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۚ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا ۚ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا ۚ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا ۚ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يُرَوَّنَهَا لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا.

Aur Hadees e Jibraeel عليه السلام mein hai ke:... “Hazrat Jibraeel عليه السلام ne kaha: Mujhe qiyaamat ke mutalliq bataae'n! to Aap ﷺ ne farmaya: Jisse iske mutalliq sawaal kiya jaa raha hai, wo sawal karne waale se ziyaada nahi jaanta”.¹³⁵

¹³¹ Surah Meraj: 4-7

¹³² Muslim: 2949

¹³³ Surah Araaf: 187

¹³⁴ Surah Naziaat: 42-46

¹³⁵ Bukhari: 50; Muslim: 8

Kaanaat Ka Khaatma... Soor Ka Phoo'nkna Aur Kaanaat Ka Be-hosh Hona

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Soor mein 2 marabata phoo'nka jaaega aur dono ke darmiyan 40(!) ka faasla hoga”. Sahaba Ikraam رضي الله عنهم ne Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه se poocha: 40 din ka? Unho'n ne kaha: Main inkaar karta hoo'n. Unho'n ne kaha: 40 maah ka? Unho'n ne kaha: main inkaar karta hoo'n. Unho'n ne kaha: 40 saal ka? Unho'n ne kaha: Main inkaar karta hoo'n. Phir Allah Ta'ala asmaan se paani naazil karega, jisse log you'n uge'nge, jaise koi sabzi ugti hai. Aap ﷺ ne farmaya: Insan ka poora jism boseeda ho chuka hoga, siwaae iski ek haddi ke, jisey zameen kabhi nahi khaaegi, aur wo hai reedh ki haddi. Aur isi se makhlooq (ke mukhtalif ajzaa) ko qiyaamat ke din joda jaaega”.¹³⁶

Is hadees mein mazkoor hai ke Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه ne (40) ki tehdeed karne se inkaar kar diya ke isse muraad 40 din hain, 40 maah, yaa 40 saal! Aur ho sakta hai ke unhe'n iska ilm hi naa ho aur ye bhi ho sakta hai ke unhe'n iska ilm ho, lekin unho'n ne isey bayan karna munaasib naa samjha ho. Kyou'nke ek to us waqt abhi uski zaroorat hi naa thi aur uske mutalliq kuch bataana qabl az waqt tha aur doosra is liye ke ye baat in zaroori masaael mein se naa thi, ke jinki tableegh karna in par wajib tha. Wallahu A'alam.

Farman e Ilaahi hai:

Aur Soor Phoo'nk Diya Jaaega, Phir Asmaano'n Aur Zameen Waale Sab Be-hosh Hokaar Gir Pade'nge, Magar Jisey Allah Chaahe, Phir Dobaara Soor Phoo'nka Jaaega, Jisse Wo Ek Dam Khade Hokaar Dekhne Lag Jaae'nge.¹³⁷

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا
مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ se maloom hota hai ke kuch logo'n ko Allah Ta'ala be-hosh hokaar girne se mustasna karega aur wo kaun log ho'nge? Ye sirf Allah Ta'ala hi ko maloom hai. Jaisa ke Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه bayan farmate hain ke: “2 aadmiyo'n ne ek doosre ko bura bhala kaha. Inme se ek musalman aur doosra yahoodi tha. Chunache Musalman ne kaha: us zaat ki qasam jisne Muhammad ﷺ ko tamaam jahan waalo'n par fazeelat di. Iske jawab mein yahoodi ne kaha: Us zaat ki qasam jisne Musa عليه السلام ko tamaam jahan waalo'n par fazeelat di. Ye sunkar musalman ghazabnaak ho gaya aur isne yahoodi ke chehre par ek tamaa'ncha de maara. Chunache yahoodi Rasool Allah ﷺ ke paas haazi hua aur isne musalman ki shikayat ki. Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Tum mujhe Musa عليه السلام par fazeelat naa do, kyou'nke qiyaamat ke roz log be-hosh hokaar gir pade'nge. Chunache main sabse pehla shakhs ho'nga, jisey hosh aaega aur main dekhu'nga ke Musa عليه السلام arsh ki ek jaanib ko pakde hue hain. To mujhe nahi maloom ke wo bhi be-hosh hone waalo'n mein ho'nge aur mujhse pehle unhe'n ifaaqa hoga, yaa unhe'n Allah Ta'ala un logo'n mein shamil karega jo be-hosh hokaar girne se mustasna ho'nge”.

¹³⁶ Bukhari: 4814 & 4935; Muslim: 2955

¹³⁷ Surah Zumar: 68

Soor Mein Dobaara Phoo'nka Jaaega

Farman e Ilaahi Hai:

Soor Ke Phoo'nke Jaate Hi Sabke Sab Apni Qabro'n Se
Apne Parwardigaar Ki Taraf (tez-tez) Chalne
Lage'nge.¹³⁸

وَنُفِّخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ.

Is ayat mein soor mein phoo'nke jaane se muraad doosri martaba phoo'nka jaana hai, jiske baad log apni apni qabro'n se uth khade ho'nge.

Maroom Imam e Tafseer Imam Mujahid رحمته الله kehte hain: “Kafiro'n ko qiyaamat se pehle ek baar aisee neend aaegi, ke jisme unhe'n neend ki lazzat mehsoos hogi. Phir achanak ek cheekh ki awaaz aaegi. Jis se wo shadeed ghabraahat aur khof ki haalat mein uth khade ho'nge aur idhar udhar dekhne lage'nge, jaisa ke Allah Ta'ala ka irshad hai:

Phir dobara Soor Phoo'nka Jaaega Jisse Wo Ek Dam
Khade Hokar Dekhne Lag Jaae'nge.¹³⁹

ثُمَّ نَفِّخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ.

Aur Surah Yaseen ki is ayat mein Allah Ta'ala kuffar ki haalat ko bayan karte hue farmata hai:

Kahe'nge Haae Haae! Hame'n Hamari Khuwab-gaaho'n
Se Kisne Uthaa Diya? ¹⁴⁰

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا.

Lehaza in ayaat se saabit hua ke soor mein 2 martaba phoo'nka jaaega, ek marataba phoo'nke jaane se log be-hosh hokar gir pade'nge. Yaane in par maut ajaaegi, phir doosri martaba phoo'nke jaane se wo uth khade ho'nge.

Har Banda Apne Aakhri Amal Par Uthaaya Jaaega

- Hazrat Jabir bin Abdullah رضي الله عنه bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Har bande ko is amal par uthaaya jaaega, jis par uski maut aai”.¹⁴¹
- Hazrat Abdullah bin Umar رضي الله عنه bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Allah Ta'ala jab kisi qaum ko azaab dene ka irada karta hai to is qaum ke tamaam afraad ko azaab poh'nchata hai, phir unhe'n unki niyyato'n par (aur Bukhari ki riwayat mein hai, unke amaal par) uthaaya jaaega”.¹⁴²

Hashar Ki Kaifiyat

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Logo'n ko 3 giroho'n mein ekattha kiya jaaega: Ek giroh ummeed rakhne waale aur darne waalo'n ka hoga. Doosre giroh mein 2 afraad ke paas ek ount hoga aur 3 ke paas ek ount hoga aur 4 ke paas ek ount hoga aur 10 ke paas ek ount hoga aur baaqiyo'n (teesre giroh ke logo'n) ko aag ekattha karegi aur wo unke saath raat guzaregi, jaha'n wo raat guzaare'nge. Aur unke saath dopaher ka qailula karegi, jaha'n wo qailula kare'nge aur unke saath subha karegi, jaha'n wo subha kare'nge aur unke saath sham karegi, jaha'n wo sham kare'nge (yaane har waqt unke saath rahegi)”.¹⁴³

Ho sakta hai ke is hadees mein pehle giroh se muraad nekukaar logo'n ka giroh aur doosre giroh se muraad wo log ho'n jinho'n ne nekiya'n bhi ki ho'ngi aur buraa'iyaa'n bhi aur teesre giroh se murad kuffar ka giroh ho! Wallahu A'alam

¹³⁸ Surah Yaseen: 51

¹³⁹ Surah Zumar:68

¹⁴⁰ Surah Yaseen: 52

¹⁴¹ Muslim: 2878

¹⁴² Bukhari: 7108; Muslim: 2879

¹⁴³ Bukhari: 6522; Muslim: 2861

- Hazrat Anas bin Maalik ؓ bayan karte hain ke ek aadmi Rasool Allah ﷺ ki khidmat mein aaya aur kehne laga: “Aye Allah ke Rasool ﷺ kafi-ro’n ko unke chehro’n ke bal kaise jamaa kiya jaaega? To Rasool Allah ﷺ ne farmaya: Kya wo zaat, jisne isey duniya mein pao’n ke bal chalaaya, wo isey qiyaamat ke roz chehre ke bal chalaane par qaadir nahi?”¹⁴⁴
- Hazrat Sahal bin Sa’ad ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Logo’n ko roz e qiyaamat ek aisee zameen par jamaa kiya jaaega, jo maidey ki roti ki maanind safed surkhi maael hogi aur is par kisi cheez (imaarat, makaan aur minaar waghaira) ka naam o nishan nahi hoga (yaane zameen chatiyal maidan hogi)”¹⁴⁵

Logo’n Ko Nangey Badan, Nangey Pao’n Aur Ghair Makhtoon Haalat Mein Uthaaya Jaaega

- Hazrat Ibne Abbas ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ek baar ham mein khade hue aur hame’n wa’az karte hue farmaya: “Aye logo! Tumhe’n Allah ki taraf nangey badan, nangey pao’n aur ghair makhtoon haalat mein jamaa kiya jaaega. Phir Aap ﷺ ne Surah Ambiya ki 104 ayat padhi (tarjuma) Jaisa Ke Hamne Pehli Martaba Paeda Kiya Tha, Isi Tarha Ham Isey Dobaara Lautae’nge, Ye Hamare Zimme Waada Hai Aur Ham Isey Zaroor Karke Hi Rahe’nge”¹⁴⁶

Phir Aap ﷺ ne farmaya: “Khabardaar! Qiyaamat ke roz logo’n mein sabse pehle Hazrat Ibrahim ؑ ko libaas pehnaaya jaaega aur khabardar! Meri ummat ke kuch logo’n ko laaya jaaega, phir unhe’n baae’n taraf le jaaya jaaega. To main kahu’nga: Aye Mere Rab! Ye to mere saathi hain, to Allah Ta’ala farmaega: Aapko nahi maloom ke unho’n ne aapke baad (deen mein) kya kya nai cheeze’n ejaad ki thee’n. Lehaza main bilkul isi tarha kahu’nga jaisa ke nek bande (Hazrat Isa ؑ) ne kaha tha: Main In Par Gawah Raha, Jab Tak Inme Raha, Phir Jab Toone Mujhe Faut Kar Diya To Toohi In Par Muttala Raha Aur Tu har Cheez Ki Poori Khabar Rakhta Hai. Agar Tu Inko Saza De, To Ye Tere Bande Hain, Aur Agar Inko Maaf Farmade to Tu Ghaalib Hai, Hikmat Waala Hai”¹⁴⁷ Tab Kaha jaaega: “Jab se aap unse juda hue, unho’n ne deen se mu’n mod liya tha aur wo murtad ho gae the”¹⁴⁸

- Hazrat Ayesha ؓ ka bayan hai ke maine Rasool Allah ﷺ ko ye farmate hue suna: “Qiyaamat ke din logo’n ko nangey pao’n, nangey badan aur ghair makhtoon haalat mein jamaa kiya jaaega. Maine kaha: Aye Allah ke Rasool ﷺ! mard aur aurte’n sab ekatthe ho’nge aur ek doosre ko dekh rahe ho’nge? Aap ﷺ ne jawab diya: Aye Ayesha ؓ is roz ka maamla ek doosre ki taraf dekhne se kahee’n ziyaada sakht hoga”¹⁴⁹

Allah Ta’ala Apne Bande Se Guftagu Karega Aur Dono Ke Darmiyan Koi Tarjuman Nahi Hoga

Hazrat A’adee bin Haatim ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Allah Ta’ala tum mein se har shakhs se anqareeb ham kalaam hoga aur dono ke darmiyan koi tarjuman nahi hoga. Jab wo apni daae’n jaanib dekhe ga to isey apne amal hi nazar aae’nge. Aur apni baae’n jaanib dekhega to idhar bhi isey apne amal hi nazar aae’nge aur apne saamne dekhega to isey jahannam nazar aae’gi. Lehaza tum jahannam se bacho, agar khujoor ke aadhe hisse ka sadqa karke hi”¹⁵⁰

(Doosri riwayat mein hai) “Agarche ek accha kalma keh kar hi”.

¹⁴⁴ Bukhari: 4760-6523; Muslim: 2806

¹⁴⁵ Bukhari: 6521; Muslim: 2790

¹⁴⁶ Surah Ambiya: 104

¹⁴⁷ Surah Maaeda: 117-118

¹⁴⁸ Bukhari: 3349-3447-4625; Muslim: 2860

¹⁴⁹ Bukhari: 6527; Muslim: 2859

¹⁵⁰ Bukhari: 6539-1413

Qiyaamat Ke Roz Logo'n Ke Darmiyan Qisaas

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “Tum qiyaamat ke roz haq waalo'n ke huqooq zaroor biz zaroor adaa karoge, yaha'n tak ke seeng waali bakri se baghair seengh waali bakri ke liye bhi badla liya jaaega”.¹⁵¹

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه hi se riwayat hai ke Aap ﷺ ne farmaya: “Jis kisi ke paas iske bhai ka haq ho, iski izzat o aabru se mutalliq ho yaa kisi aur cheez se. To wo aaj hi isse azaad ho jaae (yaane yaa to wo haq isey adaa karde yaa isey isse moaaf karwaale) is din ke aane se pehle jab dinar hoga, naa dirham. Aur agar iske paas nek amaal ho'nge to iske haq ke ba-qadar isse nek amaal le liye jaae'nge aur agar nekiya'n nahi ho'ngi to saaheb e haq ki baaz buraaiya'n lekar is par daal di jaae'ngi”.¹⁵²

Huqooq ul Ibaad Ke Baare Mein Pooch-gooch

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke Aap ﷺ ne farmaya: “Kya tum jaante ho ke muflis kaun hota hai? Sahaba Ikram رضي الله عنهم ne jawab diya: Hamme muflis wo hai, jiske paas naa dirham ho aur naa koi aur saaz o samaan. Aap ﷺ ne farmaya: Meri ummat mein muflis wo hai, jo qiyaamat ke din namaz, roze aur zakat lekar aaega aur isne kisi ko gaali di hogi aur kisi par bohtaan baandha hoga aur kisi ka maal khaaya hoga aur kisi ka khoon bahaaya hoga aur kisi ko maara hoga. Lehaza unme se har ek ko iske haq ke ba-qadar iski nekiya'n di jaae'ngi aur agar unke huqooq poore hone se pehle iski nekiya'n khatam ho gae'n to unke gunah lekar is par daal diye jaae'nge aur phir isey jahannam raseed kar diya jaaega”.¹⁵³

Nabi e Kareem ﷺ Ka Hauz

Hamare Nabi Hazrat Muhammad ﷺ ko qiyaamat ke din hauz e kausar ataa kiya jaaega, jiske ausaaf Aap ﷺ ne apni ahadees e mubaaraka mein you'n bayan farmae hain:

Hazrat Anas bin Maalik رضي الله عنه bayan karte hain ke ek din Rasool Allah ﷺ hamare saath baithe hue the. Achaanak Aap ﷺ par oongh taari ho gai. Phir Aap ﷺ ne muskuraate hue apna sar uthaaya. Hamne poocha: Aap kyou'n muskara rahe hain? Aap ﷺ ne farmaya: “Abhi Abhi mujh par ek soorat naazil hui hai. Phir Aap ﷺ ne padha’

Shuru Allah Ka Naam Lekar Jo Badaa Meherban
Nihayat Rahem Waala Hai. (Aye Muhammad!)
Hamne Tumko Kausar Ataa Farmai Hai. Tum Apne
Parwardigaar Ke Liye Namaz Padha Karo Aur
Qurbani Kiya Karo. Kuch Shak Nahi Ke Tumhara
Dushman Hi Be-aulaad Rahega.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ
وَاحْزَنْ إِنَّ شَأْنَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

“Phir Aap ﷺ ne farmaya: Kya tumhe'n maloom hai ke Al Kausar kya hai? hamne kaha: Allah aur uska Rasool ﷺ ziyada jaante hain”. To Aap ﷺ ne farmaya: “Wo ek naher hai, jiska Allah Ta'ala ne mujhse waada kiya hai. Is par khair e kaseer maujood hai aur wo aisa hauz hai, jis par meri ummat ke log qiyaamat ke din aae'nge. Iske bartano'n ki tadaad sitaaro'n ke baraabar hai. Phir kuch logo'n ko peeche dhakela jaaega. To main kahu'nga: Aye Mere Rab! Ye to mere ummati hain. To kaha jaaega: Aap nahi jaante ke unho'n ne aapke baad deen mein kya kya nae kaam ejaad kiye the”.¹⁵⁴

Hazrat Abu Zar رضي الله عنه bayan karte hain ke maine kaha: “Aye Allah ke Rasool ﷺ! Hauz ke bartan kya hain? To Aap ﷺ ne farmaya: Us zaat ki qasam jiske hath mein Muhammad ﷺ ki jaan hai! Iske bartan in sitaaro'n se ziyaada hain, jo taareek aur be-abr (saaf) raat mein hote hain. Wo Jannat ke bartan hain. Jo shakhs unse piyega isey phir kabhi pyaas nahi lagegi. Isme Jannat ke 2 mizaab (parnaale) beh rahe ho'nge. Jo shakhs ek baar is paani ko piyega, wo

¹⁵¹ Muslim: 2582

¹⁵² Bukhari: 2449-6534

¹⁵³ Muslim: 2581

¹⁵⁴ Muslim: 400

kabhi pyaasa nahi hoga. Iski chaudaai iski lambaai ke baraabar jo itni hai, jiti (Oman) aur (Aela)¹⁵⁵ ke darmiyan hai. Iska paani baraf se ziyaada safed aur shahed se ziyaada meetha hoga".¹⁵⁶

Mizaan Bar-haq Hai

Roz e qiyaamat wazan bar-haq hai. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Aur Us Roz Wazan Bhi Bar-haq Hai, Phir Jis Shakhs Ka (nekiyo'n waala) Palla Bhaari Hoga, So Aise Log Kaamyaab Ho'nge Aur Jis Shakhs Ka Palla Halka Hoga, So Wo Log Ho'nge Jinho'n ne Apna Nuqsan Kar Liya. Ba-sabab Uske Ke Hamari Ayato'n Ke Saath Zulm Karte The.

Nez farmaya:

Qiyaamat Ke Din Ham Theek Theek Tolne Waale Tarazu Rakhe'nge. Phir Kisi Par Kuch Bhi Zulm Naa Kiya Jaaega Aur Agar Ek Raai Ke Daane Ke Baraabar Bhi Koi Amal Hoga To Usey Ham Saamne Laae'nge Aur Ham Hisaab Lene Ke Liye Kaafi Hain.

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا
وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ

Hazrat Ayesha رضي الله عنها se riwayat hai ke ek shakhs aaya aur isne Rasool Allah ﷺ ke saamne baith kar Aap ﷺ se kaha: "Aye Allah ke Rasool ﷺ! Mere kuch ghulam hain, jo mujhe jhutlaate hain. Mere maal mein khayanat karte hain aur meri nafarmani karte hain aur main unhe'n gaaliya'n deta hoo'n aur maarta bhi hoo'n. to unke mutalliq mere saath kya sulook kiya jaaega?" Aap ﷺ ne farmaya: "Unki khayanat o nafarmani tujhe unho'n ne jo jhutlaaya aur jitni toone unhe'n sazaa di, is sabka hisaab kiya jaaega. Agar teri saza unki ghalatiyo'n ke ba-qadar hui to maamla baraabar ho jaaega. Naa isse tumhe'n koi faaeda hoga aur naa nuqsan aur agar teri saza unki ghalatiyo'n ke muqable mein kam hui to tujhe in par fazeelat haasil hogi aur agar teri saza unki ghalatiyo'n se ziyada nikli to tujh se ziyadati ka badla liya jaaega". Ye shakhs ek taraf hokar rone laga, to Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "Kya toone kitabullah mein ye aayat nahi padhi? (Surah Ambiya: 47)". Us shakhs ne kaha: "Allah ki qasam Aye Allah ke Rasool ﷺ! Mere khayal mein mere liye aur unke liye yehi behtar hai ke unhe'n chod doo'n aur main Aap ﷺ ko gawah banaa kar kehta hoo'n ke aaj ke baad ye sab azaad hain".¹⁵⁷

Pul Siraat Se Guzar

Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "....Chunache wo Muhammad ﷺ ke paas aae'nge aur Aap ﷺ ko (shafaa-at ki) ijaazat di jaaegi. Phir amaanat aur rahem ko bheja jaaega, jo pul-siraat ke daae'n baae'n khade ho jaae'nge. Phir (log pul-siraat par se guzar na shuru kare'nge chunache) sabse pehla shakhs bijli ki si tezi ke saath guzar jaaega".

Main (Abu Huraira رضي الله عنه ne poocha): "Mere maa baap aap par qurban ho'n, koi cheez bijli ki se tezi ke saath bhi guzar sakti hai?" Aap ﷺ ne farmaya: "Kya tumne (asmaan par) bijli ko nahi dekha, kaise wo tezi ke saath jaati hai aur palak jhapakte hi wapas aajaati hai? Phir doosra aadmi hawa ki tarha tezi ke saath guzar jaaega. Phir teesra aadmi parinde ki udaan aur mardo'n ke daodne ki tarha guzar jaaega". "Ye sab apne apne amaal ke mutabiq waha'n se guzre'nge aur tumhara Nabi ﷺ pul-siraat par khade hokar keh raha hoga: Aye Mere Rab! Toohi Salamati De Aur Toohi Mahfooz farma".

¹⁵⁵ T: Ayla, Aqaba in Jordan

¹⁵⁶ Muslim: 2300

¹⁵⁷ Tirmizi: 3165 (Albani ne Saheeh kaha)

“Yaha’n tak ke bando’n ke amaal aajiz aajae’nge aur yaha’n tak ke ek aadmi aisa aaega jo ghisat ghisat kar hi chalne ke qaabil hoga aur pul-siraat ke kinaaro’n par mude hue sare waali lohey ki salakhe’n latki hui ho’ngi, jinhe’n baaz logo’n ko pakadne aur uchak lene ka hukum diya gaya hoga. Lehaza waha’n se guzarne waalo’n mein se kuch to kharaashe’n waghaira lagne ke baad najaat paakar isey uboor kar jae’nge aur ka ilogo’n ka jism tukde tukde ho jaeega aur wo jahannam mein gir jae’nge”.

“Phir Hazrat Abu Huraira ؓ ne kaha: us zaatki qasam jiske hath mein Abu Huraira ؓ ki jaana hai! Jahannam ki gehraai 70 saal ki masaafat ke baraabar hai”.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Muslim: 195

Chettha Rukn: Imaan bil Qadr Taqdeer Par Imaan Laana

Taqdeer se muraad wo cheez hai, jo Allah Ta'ala ne apne saabiq o aazli¹⁵⁹ ilm aur apni hikmat ki binaa par kaaenaat ke liye muqarrar farmai hai aur uska marja'a Allah Ta'ala ki qudrat hai. Beshak wo har cheez par qaadir hai, jo chahta hai, kar guzarta hai. Yehi wajah hai ke imaan bil qadar dar-asal Allah Subhanahu wa Ta'ala ki rububiyat par imaan laane ka hissa hai aur ye imaan ke in arkaan mein se ek hai, jinke baghair imaan mukammal aur duurst nahi hota. Allah Ta'ala ka irshad hai:

Beshak Hamne Har Cheez Ek Taqdeer Ke Saath Paeda Ki Hai.¹⁶⁰

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

Taqdeer Ke Maraatib:

Taqdeer ke 4 maraatib hain aur in chaaro'n (4) par imaan laae baghair imaan kaamil nhi hota aur wo maraatib ye hain:

- (1) Allah Ta'ala ke azali (hamesha rehne waale) ilm par imaan laana, jo-ke har cheez ko muheet hai. Allah Ta'ala ka irshad hai:

Kya Aap Nahi Jaante Ke Allah Ta'ala Asman Aur Zameen Ki Har Cheez Ka Ilm Rakhta Hai, Ye Sab Likhi Hui Kitab Mein Mehfooz Hai. Allah Ta'ala Par To Ye Amr Bilkul Asaan Hai.¹⁶¹

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

Nez Farmaya:

Aur Ghaib Ki Chabiyaa'n to Usi Ke Paas Hain Aur Unhe'n Uske Siwa Koi Nahi Jaanta, Samandar Aur Khushki Mein Jo Kuch Hai, Usey Wo Jaanta Hai Aur Koi Patta Tak Nahi Girta Jisey Wo Jaanta Ho, Naa Hi Zameen Ki Tareekiyo'n Mein Koi Daana Hai. Jisse Wo Baa-khabar Naa Ho Aur Tar Aur Khushk Jo Kuch Bhi Ho, Sab Kitab e Mubeen (lauh e mahfooz) Mein Maujood Hai.¹⁶²

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

- (2) Allah Ta'ala ne apne ilm ki binaa par jo taqdeere'n lauh e mahfooz mein likhdi hain, in par imaan laana. Irshad e Baari Ta'ala hai:

Hamne Kitab (lauh e mahfooz) Mein Koi Cheez Nahi Chodi.¹⁶³

مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ

Nez farmaya:

(Aye Nabi!) Aap Jis Haal Mein Bhi Hote Hain Aur Quran Mein Se Jo Kuch Bhi Sunaate Hain Aur (aye logo!) Jo Kaam Bhi Tum Kar Rahe Hote Ho, Ham Har Waqt Tumhare Paas Maujood Hote Hain. Jabke Tum Isme Mashghool Hote Ho Aur Zameen o Asmaan Mein Koi Zarra Baraabar Cheez Bhi Aisee Nahi Jo-ke Aapke Rabb Se Chupee Reh Sakey Aur Zarra Se Bhi Choti Yaa Usse Badi Koi Cheez Bhi

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

¹⁵⁹ T: Hamesha Rehne Waale

¹⁶⁰ Surah Qamar: 49

¹⁶¹ Surah Hajj: 70

¹⁶² Surah Anam: 59

¹⁶³ Surah Anam: 38

Hazrat Abdullah bin Umro bin al A'aas ؓ bayan karte hain ke Nabi e Kareem ﷺ ne irshad farmaya: “Allah Ta’ala ne kaaenaat ki taqdeero’n ko asmaano aur zameen ki takhleeq se 50,000 baras pehle tehreer farma diya tha”.¹⁶⁵

Hazrat Ubaada bin Saamit ؓ ne apne bete ko naseehat karte hue farmaya: “Aye mere pyare bete! Tum imaan ki haqeeqat ka zaaeqa mehsoos nahi kar sakte yaha’n tak ke is baat par yaqeen karlo ke jo cheez tumhare muqaddar mein likhi gai hai, wo tumse chookne waali nahi aur jo cheez tumhare muqaddar mein nahi likhi gai, wo tumhe’n milne waali nahi”. Iske baad unho’n ne kaha: “Maine Rasool Allah ﷺ ko ye farmate hue suna “Beshak Allah Ta’ala ne sabse pehle qalam ko paeda farmaya, phir isse kaha: likho. Usne kaha: Aye mere Rab! Main kya likhu’n? Allah Ta’ala ne farmaya: Qiyaamat tak aane waali har cheez ki taqdeero’n ko likho”.

Baad azaa’n Hazrat Abdullah bin Umro bin al A'aas ؓ ne apne bete se kaha: “Maine Rasool Allah ﷺ se suna ke Aap ﷺ ne irshad farmaya: Jis shakhs ki maut is (eteqaad) ke alaawa kisi aur (eteqaad) par aaegi iska mujhse koi talluq nahi”.¹⁶⁶

Hazrat Abdullah bin Masood ؓ bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ (jo-ke as saadiq ul masdooq hain) ne irshad farmaya: “Beshak tum mein se har shakhs ki paedaesh iski maa ke pet mein 40 din tak (basoorat e nutfa) jamaa ki jaati hai. Phir itna hi arsa wo khoon e basta ki shakal mein rehta hai. Phir itni hi muddat wo gosht ke lothde ke shakal mein rehta hai. Phir ek farishta bheja jaata hai. Jo isme rooh phoo’nkta hai aur isey 4 kalimaat ke likhne ka hukum diya jaata hai. Iska rizq, uski maut, iska amal aur kya ye nek baqaht hoga, yaa badd-bakht iske baad Nabi e Kareem ﷺ ne irshad farmaya: “Us zaat ki qasam jiske siwa aur koi ma’abood e bar-haq nahi! beshak tum mein se ek shakhs ahle Jannat ke amal karta rehta hai. Yaha’n tak ke uske aur Jannat ke darmiyan sirf ek hath ka faasla reh jaata hai. Lekin taqdeer is par sabqat le jaati hai. Phir wo ahle jahannam ka koi amal karta hai aur wo jahannam mein chal jaata hai aur tum mein se ek shakhs ahle jahannam ke amal karta rehta hai. Yaha’n tak ke uske aur jahannam ke darmiyan sirf ek hath ka faasla reh jaata hai, lekin taqdeer ispar sabaqqat le jaati hai, phir wo ahle Jannat ka koi amal karta hai aur wo Jannat mein chala jaata hai”.¹⁶⁷

- (3) Is baat par imaan laana ke har cheez Allah Ta’ala ki mashiyyat ke mutabiq hi waaqe hoti hai aur uski qudrat har cheez ko shamil hai. Farman e Ilaahi hai:

Aur Tum Baghair Parwardigaar e Aalam Ke Chaahe
Kuch Nahi Chaah Sakte.¹⁶⁸

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Hazrat Ibne Abbas ؓ bayan karte hain ke ek shakhs ne Nabi e Akram ﷺ se kaha: “Jo Allah chaahe aur aap chaahe”. To Aap ﷺ ne irshad farmaya: “Kya toone mujhe Allah Ta’ala ka shareek banaa diya hai, balke tum you’n kaho مَا شَاءَ اللَّهُ وَحْدَهُ yaane Akela Allah Ta’ala jo chahta hai wohi hota hai”.¹⁶⁹

- (4) Is baat par imaan laana ke Allah Ta’ala har cheez ka khaaliq hai. Irshad e Baari Ta’ala hai:

Allah Ta’ala Har Cheez Ka Paeda Karne Waala Hai
Aur Wo Har Cheez Par Kaarsaaz Hai.¹⁷⁰

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

¹⁶⁴ Surah Yunus: 61

¹⁶⁵ Muslim: 2653

¹⁶⁶ Abu Dawood: 4700 (Albani ne Saheeh kaha)

¹⁶⁷ Bukhari: 3208; Muslim: 2643

¹⁶⁸ Surah Takweer: 29

¹⁶⁹ Musnad Ahmad: 139 (Albani ne Saheeh kaha)

¹⁷⁰ Surah Zumar: 62

Nez Aap ﷺ ka bhi irshad hai: “Allah Ta’ala ne hi har karigar aur uski karigari ko paeda farmaya hai”.¹⁷¹

Taqdeer Ke Baare Mein Aqeeda Salaf

Taqdeer ke baare mein salaf o saleheen ﷺ ka aqeeda ye hai ke Allah Ta’ala hi har cheez ka khaaliq o maalik hai aur isne makhlukaat ko paeda karne se pehle hi unki taqdeere’n muqarrar farma di thee’n. Unki maut ke auqaat, inka rizq kitna hoga? Aur kaha’n se milega? Aur wo kaunse amal kare’nge? Aur ye bhi likh diya ke wo khush naseebi aur badd-bakhti mein se kis ko ikhteyar kare’nge? So har cheez is ne waazeh taur par apni kitab (lauh e mahfooz) mein zabt o mahfooz kar rakhi hai. Lehaza jo Allah Ta’ala chahta hai, wohi hota hai aur jo nahi chahta wo nahi hota aur jo kuch ho chuka hai, nez jo kuch hone waala hai aur jo nahi hua agar hota to kaise hota? Wo sab kuch jaanta hai aur wo har cheez par qaadir hai. Jisey chahta hai, hidaayat se nawaazta hai aur jisey chahta hai gumrah kar deta hai. Nez salaf o saleheen ﷺ ka aqeeda ye bhi hai ke bando’n ke liye bhi mashiyyat aur qudrat hai. Jiske zariye wo, wo amaal sar-anjaam dete hain jinki Allah Ta’ala ne inko taaqat o himmat ataa ki hai. Lekin ye eteqaad rakhte hue ke Allah Ta’ala ki mashiyyat o chahat ke baghair bando’n ki koi mashiyyat o chahat nahi. Allah Ta’ala ka farman hai:

Aur Wo Log Jo Hamari Raah Mein Koshish Karte Hain,
Ham Unhe’n Apni Raaho’n Ki Rehnumaai Zaroor
Kare’nge.¹⁷²

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَهُمْ صُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ
الْمُحْسِنِينَ

Is ayat e kareema se saabit hua ke bando’n se koshish aur jaddo-jahad matloob hai.

Af-aal ul Ibaad

Salaf o Saleheen ﷺ ka ye bhi aqeeda hai ke Allah Ta’ala hi bando’n ka aur unke af-aal ka khaaliq hai. Jaisa ke Allah Ta’ala ka farman hai:

Aur Allah Hi Ne Tumhe’n Aur Tumhare Amaal Ko Paeda
Farmaya Hai.¹⁷³

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

Yaane koi kaam Allah Ta’ala ki mashiyyat e aamma ke baghair nahi hota. Haa’n albatto in af-aal ke karne waale haqeeqat mein bande hi hain. Lehaza agar kisi ne kisi waajib kaam ko choda yaa haraam ka irtekaab kiya to wo ye kehte hue Allah Ta’ala par koi hujjat qaaem nahi kar sakta ke ye to meri qismat mein likha hua tha. Kyounke jab isne gunah kiya tha, to us waqt isey ye maloom naa tha ke ye gunah meri taqdeer mein likha hua hai. Tadeer to Allah Ta’ala ka raaz hai, jisey iske siwa koi nahi jaanta aur choonke usne us gunah ka irtekaab apne ikhteyar se kiya, is liye wo taqdeer ko apne gunah par hujjat nahi banaa sakta. Nez ye baat yaad rahe ke masaaeb par taqdeer ko hujjat banaana to jaaeza hai. Gunahon’n par hujjat banaana jaaez nahi hai. Jaisa ke Nabi e Akram ﷺ ka Hazrat Musa aur Hazrat Adam ﷺ ke ma-bain ek mubaahese ke baare mein irshad hai: “Adam aur Musa ka aapas mein mubaahesa hua, chunache Musa ne Adam se kaha: Aap wohi Adam hain, jinhe’n unki ghalati ne Jannat se nikaal diya tha! Adam ne kaha: Aap wohi Musa hain, jinhe’n Allah Ta’ala ne apni risaalat aur apne kalaam ke liye muntakhab farmaya, iske bawajood bhi aap mujhe ek aise maamle par malaamat kar rahe hain, jisey meri takhleeq se qabl hi meri taqdeer mein likh diya gaya tha! Chunache Adam Musa par ghalib aagae” ﷺ.¹⁷⁴

Bando’n ke af-aal o amaal ke baare mein 3 nazariyaat paae jaate hain:

¹⁷¹ Musnad Bazaar (رجاله رجال الصحيح غير أحمد بن عبد الله وهو ثقة)

¹⁷² Surah Ankaboot: 69

¹⁷³ Surah Saaffaat: 96

¹⁷⁴ Bukhari: 6614, 7515; Muslim: 2652

- (1) Ek nazariye to ye hai ke bando'n ke af-aal bando'n ki makhlooq hain aur bande unke Khaliq hain aur unme Allah Ta'ala ka koi dakhal nahi hai. Ye nazariye qadariyya ka hai, jo taqdeer ka inkaar karte hain.
- (2) Iske bil-muqaabil doosra nazariye ye hai ke insan majboor e mahez hai aur uski haisiyat hawaa ke dosh par udhte hue unke ki hai ke hawa isey jis taraf chaahe udaa le jaae aur Allah Ta'ala ne har insan ki taqdeer pehle se likh kar isey majboor e mahez banaa diya hai...aur ye dono nazariyaat baatil hain.
- (3) Ulama e salaf عليه السلام ne in dono ke darmiyan ek teesra mauqif apnaaya hai, jo-ke mabni bar-haq hai. Aur wo ye hai ke insan naa to mukammal taur par mukhtaar e kul hai aur naa hi poore taur par majboor e mahez hai. Baae'n ma'ane ke kuch cheeze'n aisee hain, jin mein insan majboor e mahez hai. Masalan insan ki maut o hayat, iske rang k agora hona yaa kaala hona, iska khoobsurat hona yaa badd-soorat hua. Iska kaamil ul khalqat hona yaa ajeeb ul khalqat o mazoor hona. Ye aisee cheeze'n hain, jin mein iska koi bas nahi chal sakta. Lekin iske saath saath Allah Ta'ala ne isey ikhteyar aur iradaa bhi ataa kiya hai aur isey mutaddid salahiyato'n se nawaaza hai. Jinki binaa par wo acche aur burey mein tameez kar sakta hai aur isi ikhteyar aur uski salahiyato'n ki buniyad par Allah Ta'ala ne isey mukallaf banaaya hai. Allah Ta'ala ka farman hai:

Aur Hamne Isey Dono Raaste Dikha Diye.¹⁷⁵

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ.

Yaane khair o sharr ke imaan o kufr ke aur sa'adat-mandi o badd-bakhti ke dono raaste hamne isey dikha diye hain aur maamla is par chod diya hai. Haa'n Allah Ta'ala ko is baat ka saabiq o azali ilm haasil hai ke wo kaunsi raah ikhteyar karega? Lekin is ilm ko insan ke acchi yaa buree raah ke apnaane mein koi dakhal nahi. Insan agar koi raah apnaata hai to apne ikhteyar se. Jaisa ke Allah Ta'ala ka farman hai:

Ye (Naseehat Hai) Us Shakhs Ke Liye Jo Tum Mein Se Seedhi Raah Par Chalna Chaahe.¹⁷⁶

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ.

Iske alaawa Allah Ta'ala ne Ambiya عليه السلام mab-oos farmae aur in par kitabe'n naazil farmae'n. Aur unke zariye haq aur baatil ko waazeh farmayadiya. Lehaza in dalaael ki binaa par insan ko majboor e mahez qaraar dena bilkul gahalat hai.

Bande Par Taqdeer Ke Mutalliq Wajibaat

- (1) Hasb e muqaddar wajibaat o faraaez par amal kare aur moharramaat se ijtinaab kare aur is silsila mein Allah Ta'ala se madad talab karta rahe aur isse dua kare ke wo is ke liye khair o bhalai ke amaal muyassar farmade. Sirf isi par tawakkal kare, isi ki panaah talab kare, aur bhalai ke husool aur buraai ke tark karne par isi ka mohtaaj rahe. Chunache Hazrat Abu Huraira رضي الله عنه bayan karte hain ke Nabi e Akram ﷺ ne irshad farmaya: *"Taqatwar momin kamzor momin se behtar aur Allah Ta'ala ko ziyada pasandeeda hai aur dono mein khair maujood hai aur tum is cheez ke husool ki koshish karo, jo tumahre nafa-bakhsh ho aur Allah Ta'ala se madad talab karo aur aajiz naa bano aur agar tumhe'n koi museebat poho'nche to ye naa kaho ke agar main aise karta to aise ho jaata. Balke ye kaho ke Allah Ta'ala ne taqdeer mein likha tha aur isne jo chaha wo kar diya. Kyou'nke lafz (لَنْ) yaane (agar) shaitani amal ko kholta hai"*.¹⁷⁷
- (2) Insan par laazim hai ke wo taqdeer mein likhi hui cheez par juza'a o faza'a naa kare, balke sabar ka muzahera kare aur wo is baat par yaqeen karle ke ye sab kuch Allah Ta'ala ki taraf se hai. Jis par isey raazi hi rehna chahie aur isey tasleem karna chaahiye.

¹⁷⁵ Surah Balad: 10

¹⁷⁶ Surah Takweer: 28

¹⁷⁷ Muslim: 2664

Rasool e Akram ﷺ ka irshad e giraami hai: “Momin ka maamla badaa ajeeb hai aur uska har maamla yaqeenan is ke liye khair ka baais hota hai aur ye khoobi siwaae momin ke aur kisi ko naseeb nahi hoti. Agar isey koi khushi poho’nche to wo shukar adaa karta hai. To wo uske liye khair o barkat ka baais ban jaati hai. Aur agar isey koi gham poho’nche to wo sabar karta hai. Aur you’n wo bhi uske liye baais e khair o ajar ban jaati hai”.¹⁷⁸

Aur isey is baat par bhi yaqeen hona chaahiye ke jo cheez iske muqaddar mein likhi jaa chuki hai wo isse chookne waali nahi, balke isey milkar rahegi aur jo cheez Allah Ta’ala ne iske muqaddar mein nahi likhi, wo isey milne waali nahi. Chaahe wo jitni mehnat karle aur chaahe jitney jatan karle.

Jaaisa ke Rasool Allah ﷺ ka irshad hai: “Aur is baat ka bhi acchi tarha se yaqeen karlo ke jo cheez Allah Ta’ala tujhe se rok le wo tujhe hargiz nahi mil sakti aur jo cheez Allah Ta’ala tujhe ataa karna chaahe isey koi bhi tujhese rok nahi sakta”.¹⁷⁹

Ibne Ad Demli bayan karte hain ke main Hazrat Ubai bin Ka’ab ؓ ke paas aaya aur unse arz kiya: Mere dil mein taqdeer ke mutalliq kuch shubhaat paeda ho gae hain, lehaza aap mujhe koi aisee baat bataae’n ke jisse Allah Ta’ala mere wo shubhaat khatam karde. Tu unho’n ne farmaya: Agar Allah Ta’ala tamaam asmaan waalo’n aur zameen waalo’n ko azaab mein muhtala kare to ye uski taraf se in par zulm naa hoga aur agar wo inpar rahem farmae to iski rehmat unke amaal se kahee’n ziyaada hogi aur agar tum ohad pahaad ke baraabar sona kharch karo to Allah Ta’ala isey qubool nahi farmaega. Yaha’n tak ke tum taqdeer par imaan le aao aur is baat ka yaqeen karlo ke jo cheez tumhare muqaddar mein likhi hui, wo tumse chook nahi sakti aur jo cheez tumhare muqaddar mein nahi likhi hui hai, wo tumhe’n mil nahi sakti. (Aur yaad rakho!) agar tumhari maut iske alaawa kisi aur aqeeda par aai to tum jahannam mein dakhil ho jaaoge.

Ibne ad Delmi bayan karte hain ke, iske baad main Hazrat Abdullah bin Masood ؓ ke paas aaya to unho’n ne bhi mujhe yehi baat kahi aur phir main Hazrat Huzaifa ؓ ki khidmat mein haazir hua to unho’n ne bhi yehi farmaya. Baad azaa’n main Hazrat Zaid bin Saabit ؓ ke paas aaya to unho’n ne mujhe Rasool Allah ﷺ ki isi tarha ki hadees sunaai.¹⁸⁰

Lehaza taqdeer par raazi hona laazmi amr hai. Kyou’nke Allah Ta’ala ka har faisla har qism ki bhalai, adl aur hikmat se pur hai aur jo shakhs is par mutmaeen ho jaae wo hairat, taraddud aur pareshani se mehfooz ho jaata hai aur uski zindagi se be-qaraari aur izteraab ka khaatma ho jaata hai aur phir wo kisi cheez ke chin jaane se ghamzada nahi hota aur naa hi wo apne mustaqbil ke baare mein khofzada rehta hai. Balke wo logo’n mein sabse ziyada saadat-mand, khushgawar zindagi waala aur asooda haal hota hai aur jis shakhs ko is baat par yaqeen e kaamil ho, ke iski zindagi mehdood hai aur uska rizq mutaiyyan aur ma’adood o ginaa-chunaa hai to wo samajh jaata hai ke buzdili iski umar mein aur bakheeli iske rizq mein kabhi izaafa ka baais naa banegi. Har cheez likhi hui hai, lehaza insan ko chaahiye ke isey jo museebat poho’nche wo is par sabar kare aur apne gunaho’n par isteghfhaar kare aur Allah Ta’ala ki taqdeer par raazi ho jaae. Allah Ta’ala ka farman hai:

Koi Museebat Allah Ta’ala Ki Ijaazat Ke Baghair Nahi Poh’nch Sakti Aur Jo Shakhs Allah Par Imaan Laae, Allah Uske Dil Ko Hidaayat De Deta Hai Aur

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ
وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

¹⁷⁸ Muslim; 2999

¹⁷⁹ Musnad Ahmad; Tirmizi; Saheeh al Jaame lil Albani: 7957

¹⁸⁰ Abu Dawood: 4699; Ibne Majah: 77 aur Albani ne isey Saheeh kaha.

Allah Ta'ala Har Cheez Ko Khoob Jaanne Waala Hai.¹⁸¹

Nez farmaya:

Pas (aye Nabi!) Aap Sabar Keejiye Beshak Allah Ta'ala Ka Waada Bar-haq Hai, Nez Aap Apne Gunah Ki Moafi Maangte Rahiye.¹⁸²

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

Taqdeer Ko Hujjat Banaate Hue Amal Ko Chodna Jaaez Nahi

Jo kuch taqdeer mein likha jaa chuka hai, is par bharosa karte hue amal ko chod dena jaaez nahi, kyou'nke kisi ke paas koi ilm e yaqeeni to nahi hai ke wo jannati hai yaa jahannami. Agar iske paas kuch ilm hota to ham isey naa kisi kaam ka hukum dete aur naa kisi kaam se mana karte aur agar amal ko chodna jaaez hota to kabhi kisi qaum par azaab e ilaahi naazil naa hota. Aur naa kisi kaafir aur faasiq o faajir ka muakheza hota. Hazrat Ali ؓ bayan karte hain ke ham baqee mein ek janaze mein shareek the. Itne mein Nabi e Akram ﷺ tashreef le aae, chunache ham sab Aap ﷺ ke ird gird baith gae, Aap ﷺ ke hath mein ek chadee thi, jisse Aap ﷺ sar jhukaae hue zameen par kured rahe the (jaise kisi gehri soch mein ho'n) Phir Aap ﷺ ne famraya: "Tum Mein se jo shakhs bhi paeda hua hai, iska thikaana likh diya gaya hai, Jannat mein yaa dozakh mein aur ye bhi likha jaa chuka hai ke wo nek-bakht hai yaa badd-bakht".

Ye sunkar ek shakhs kehne lagaa "Aye Allah ke Rasool ﷺ! Kya ham apni qismat ke likhe par bharosa karte hue amal karna chod naa de'n? kyou'nke jo nek-bakhto'n mein likha gaya hai wo bil-aakhir nek-bakhto'n mein hi shamil hoga aur jo badd-bakht likha gaya hai, wo bil-aakhir badd-bakhto'n mein hi shamil hoga, to Aap ﷺ ne famraya: Tum amal karo, kyou'nke har ek ko jis kaam ke liye paeda kiya gaya hai, wo uske liye asaan kar diya gaya hai aur jo shakhs saadatmando'n mein likha gaya hai, isey nek amaal ki taufeeq di jaati hai aur jo shakhs badd-bakhto'n mein likha gaya hai, isey waisi hi taufeeq di jaati hai. Phir Aap ﷺ ne ye ayat tilawat farmai (jinka tarjuma ye hai) Phir Jisne (Allah Ki Raah Mein Maal) Diya Aur Parhezgaari Ikhteyar Ki, Aur Acchi Baato'n Ki Tasdeekh Ki, To Ham Isey Asaan Raah Par Chalne Ki Taufeeq De'nge Aur Jisne Bukhl Kiya Aur Laaparwaahi Bartee Aur Bhalaai Ko Jhutlaaya To Ham Isey Tangi Ki Raah Par Chalne Ki Sahulat De'nge".¹⁸³

Mas-ala e Taqdeer Allah Ta'ala Ka Apni Makhlooq Mein Ek Raaz Hai

Taqdeer Allah Ta'ala ka apni makhlooq mein ek raaz hai, jisey siwaae Allah Ta'ala ke aur koi nahi jaanta. Jaise Allah Ta'ala ka kisi ko gumrah karna, kisi ko hidayat dena, kisi ko maarna, kisi ko zinda karna, kisi ko mehroom karna aur kisi ko nawaazna waghaira hai... in tamaam umoor aur unki hikmato'n se Allah Ta'ala hi waqif hai.

Isi liye Rasool Allah ﷺ ka irshad hai: "Jab taqdeer ka zikr kiya jaae to (bahes karne se) ruk jao".¹⁸⁴

Dunyawi Asbaab Ka Istemaal

Duniya asbaab ko ikhteyar karna taqdeer aur tawakkal ke manaafi nahi, balke ye isi ka ek juz hai. Agar kisi insan par koi museebat yaa azmaaesh aajaae to isey kehna chaahiye قَدَرَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ yaane "Allah Ta'ala Hi Ne Taqdeer Banaai Hai Aur Wo Jo Chahta Hai Kar Guzarta Hai".

Aur uske waaqe hone se qable insan par ye laazim hai ke wo mashroo asbaab ko ikhteyar kare, kyou'nke Ambiya Ikram ؑ ne bhi in mashroo dunyawi asbaab o wasaael ko ikhteyar kiya, jo-ke unko unke dushmano se tahaffuz dete

¹⁸¹ Surah Taghabun: 11

¹⁸² Surah Ghaafir: 55

¹⁸³ Bukhari: 4984, 4949; Muslim: 2647

¹⁸⁴ Tabraani ne Al Kabeer; Bayhaqi ne Al Qazaa wal Qadr mein laai hai; Takhreej al Ahyaa lil Iraqi: V1 P50 (Hasan); Al Fath lil Haafiz Ibne Hajar: V11 P476; Silsilatul Ahadees as Saheeha lil Albani: 34

the. Bawajood iske ke unhe'n Allah Ta'ala ki hifaazat aur wahee ki taa'eed bhi haasil thi, Rasool Allah ﷺ jo Syed ul Mutawakkileen the, jinka apne Rabb par qawi tawakkal tha, wo bhi duniyawi asbaab ko ikhteyar karte the. Aur farman e Ilaahi hai:

Tum Unke Muqable Ke Liye Hasb e Istetaa-at Quwwat Aur Fauji Ghodo'n Ko Taiyaar Karo, Taa-ke Uske Zariye Tum Allah Ta'ala Ke Dushmano'n Aur Apne Dushmano'n Ko Khof o Dehshat-zada Rakh Sako.¹⁸⁵

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مِمَّا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ
عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ.

Nez farmaya:

Allah Ta'ala Hi Wo Zaat Hai, Jisne Tumhare Liye Zameen Ko Mute'ee o Pasth Kar Diya, Taa-ke Tum Uski Raaho'n Mein Chalte Phirte Raho Aur Allah Ta'ala Ke Rizq Se Khaao Aur Usi Ki Taraf Tumhe'n Zinda Hokar Uthna Hai.¹⁸⁶

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا
مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ.

Nabi e Akram ﷺ ka irshad e giraami ham pehle bhi zikr kar chuke hain, lekin yaha'n dobara iski yaad-dahaani karate hain ke Aap ﷺ ne farmaya: "Taaqatwar momin, kamzor momin se behtar aur Allah Ta'ala ko ziyada pasandeeda hai aur dono mein khair maujood hai aur tum is cheez ke husool ke liye koshish karo, jo tumhare liye nafa-bakhsh ho aur Allah Ta'ala se madad talab karo aur aajiz naa bano. Aur agar tumhe'n koi museebat poho'nche to ye naa kaho ke agar main aise karta to aise ho jaata, balke ye kaho ke Allah Ta'ala ne taqdeer mein likha tha aur isne jo chaha wo kar diya. Kyou'nke lafz (لَوْ) yaane (agar) shaitani amal ko kholta hai".¹⁸⁷

Arkaan e Imaan ke ta'aruf par mushtamil unhi tafsilaat par iktefa karte hue Allah Ta'ala se dua hai ke hame'n saccha aur haqeeqi imaan naseeb farmae aur imaan par hi hamara khaatma farmae. Ameen.

Was Salamu Alaikum wa Rahmatullahi wa Barakatahu

Haafiz Muhammad Ishaq Zahid
Al Kuwait

Author of the Book: **Haafiz Muhammad Ishaq Zahid**
Taqdeem o Nazar e Saani: **Abu Adnan Muneer Qamar**

Transliterator of the book [to roman English]: **Rehan Syed Barey**

Translitrators Note: I have tried to use the best and easiest words for transliteration, (I also tried to explain few words where ever required with (T:)). If you find anything which might make this transliteration even better then please inform mein @ rehan.hse@live.com Having read this book, if you deem it is worth forwarding, please do forward to anyone. If it motivates one person to come firmly on the track of Quran and Sunnah, I would consider my efforts has been successful.

For more books in Roman, please click the link below.

https://archive.org/details/@rehan_syed_barey

Dua-go,

Rehan Syed Barey

Aug 6th, 2019 - 5th Zil Hijja 1440

Riyadh, Saudi Arabia

¹⁸⁵ Surah Anfaal: 60

¹⁸⁶ Surah Mulk: 15

¹⁸⁷ Muslim: 2664

<u>Ilm e Wahee Aur Ilm e Science Ka Baahami Taqaabul</u>	
Ilm e Wahee	Ilm e Science
1. Ilm e Wahee ka sar-chashma aleem o khabeer zaat Allah Subhanahu wa Ta'ala Hai	1. Ilm e Science ka sar-chashma naaqis aur mehdood insani aqal hai.
2. Ilm e wahee imaan bil ghaib ka mutaqaazi hai.	2. Ilm e Science imaan bil asbaab ka mutaqaazi hai.
3. Ilm e wahee qatai aur yaqeeni ilm hai.	3. Ilm e Science zinni aur ghair yaqeeni hai.
4. Ilm e wahee kaamil ilm hai.	4. Ilm e Science naa-mukammil aur naaqis ilm hai.
5. Ilm e wahee ke bayan karda qawaneen aur haqaaeq qiyaamat tak ke liye ghair mutabaddal hain.	5. Ilm e Science ke qawaneen mein raddo badal ki har waqt gunjaesh rehti hai.
6. Ilm e wahee maadi aur roohani taraqqi... dono ki taraf rehnumai karta hai.	6. Ilm e Science sirf maaddi taraqqi ki taraf rehnumai karta hai.
7. Ilm e wahee Allah ki ma'arefat aur qurbat paeda karta hai.	7. Ilm e Science kabhi Allah ki ma'arefat aur kabhi Allah se doori yaa inkaar ka baais banta hai.
8. Ilm e wahee dunyawī zindagi ke muqable mein aakhirat ki zindagi ko ahem qaraar deta hai.	8. Ilm e Science ki tamaam tar tawajjo dunyawī zindagi par hai, jisme aakhirat ka koi tasawwur nahi.
9. Ilm e wahee ke qawaneen aqal ke mutabiq bhi hain aur aqal se maarawaa bhi.	9. Ilm e Science ke tamaam qawaneen aqal ke mutabiq hone zaroori hain.